

PELYACH ISTVÁN

Egy legenda nyomában. Vécsey Károly gróf kézcsókja az akasztófa árnyékában

A kézcsók – ha hihetünk az illetlenül foglalkozó szakmunkáknak – valamikor a középkorban, a feudális társadalmi hierarchia erősödésekor jelent meg Európa történetében, kialakulásakor azonban még nem a férfiak és nők közötti érintkezésnek, üdvözlésnek vagy hódolatnak volt a bevett formája. Megjelenésében jelentős szerepet játszhatott, hogy a hűbéri társadalom élén álló uralkodó, a király így akarta érzékeltetni az egyre nagyobb hatalomra és erőre szert tett főnemesekkel szemben elsőbbségét, ha úgy tetszik, kinyilvánítani és külsőségben is elfogadtatni azok alárendeltségét. S mivel ez a korszak még nem a női emancipáció időszaka, egyértelmű tehát, hogy szinte kivétel nélkül férfiak csókoltak kezét férfiaknak. Magyarországra ez a szokás Bécs közvetítésével került valamikor a 18. század közepe táján, de ezt megelőzően is találunk már rá több történelmi példát, gondoljunk csak Szapolyai János (sokat vitatott) kézcsókjára I. Szulejmán török szultánnak 1529. augusztus 29-én a mohácsi mezőn.¹ 19. századi történelmünk aztán bővelkedett nevezetes kézcsókokban, némelyik köré olykor valóságos legendáriumot teremtett az utókor. A bőséges választékból hármat érdemes kiemelni. I. Ferenc József osztrák császár kézcsókját I. Miklósnak, minden oroszok cárijának Varsóban 1849. május 21-én; Vécsey Károly gróf honvédtábornok kézcsókját Damjanich Jánosnak az aradi vesztőhelyen 1849. október 6-án; és Teleki László gróf kézcsókját a már említett Ferenc Józsefnek 1860. december 31-én.

Az első hitelességét soha senki sem kérdőjelezte meg. 1849 tavaszán a magyar alkotmányvédő, önvédelmi háború – amely az április 14-i debreceni függetlenségi nyilatkozat elfogadása után immár függetlenségi háború volt – katonai sikereit komoly aggodalommal szemlélte Európa. A tizenkilenc éves ifjú uralkodó, Ferenc József is kénytelen volt beismerni, hogy a Habsburg hatalom csak saját erejére támaszkodva rövidtávon nem képes legyűrni a Magyarországot szinte teljes egészében felszabadító honvédhadsereget. A korban még működő dinasztikus szolidaritás, az európai nagyhatalmi egyensúly fenntartásának igénye, valamint az 1833 szeptemberében megkötött müncheni szerződés azonban szinte tálcán kínálta a megoldást: a cári orosz haderő beavatkozásának kieszközölését. Ezt volt hivatva véglegesíteni és pontosítani az 1849. május 21-i varsói „csúcstalálkozó”, amelyen Ferenc József térdet hajtva kézcsókkal „pecsételte meg” a Habsburgok és a Romanovok szövetségét, s mondott köszönetet a kétszáz ezer fős cári intervenció haderőért. Érdekes ugyanakkor, hogy magáról az „eseményről”, a kézcsókról, ami ugyancsak szokatlan lehetett két egyenrangú uralkodó között, szinte alig rendelkezünk hiteles feljegyzéssel. Elég

¹ Lásd erre legújabban: Szabó Péter: *Szapolyai János kézcsókja*. In: Erdélyi Gabriella – Tusor Péter (szerk.): *Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára*. Budapest, 2007. 27–36.

egyértelmű utalást találunk ugyanakkor megtörténtére a szemtanú, a Varsóban magas rangú hadbíróként szolgálatot teljesítő Vaszilij Abramovics Dokudovszkij emlékirataiban: „Közben őfelsége, a cár, nélkülözhetetlen és nélkülözhető személyiségekből álló népes kíséretével Varsóba kegyeskedett érkezni. Május 9-én (= május 21.) aztán megjelent – szó szerint őfelsége lábainál – az osztrák jezsuita császár, Ferenc József, akinek Miklós cár másnap megmutatta a tartalékban maradt csapatokat.”² Az persze természetes, hogy a fiatal osztrák császár atyai támogatóként tekintett az immár közel huszonöt éves uralkodói múlttal és tapasztalatokkal bíró ötvenhárom éves I. Miklósrá, s ezt a katonai segítséget kérő május 1-jén írt levelében nyíltan ki is fejezte.³

A harmadik kézcsók hitelességét szinte mindenki kétségbe vonta, de terjesztése a korban politikai célokat szolgált. A Kossuth-emigráció egyik meghatározó alakját, Teleki László grófot 1860. december 16-án Drezdában a szász rendőrség letartóztatta, s öt nappal később átadta a Habsburg kormányzatnak. A foglyot december 31-én kihallgatásra kísérték, s számára is váratlanul Ferenc József császár előtt találta magát. Az európai hatalmak szorításában álló uralkodó természetesen elképzelhetetlennek tartotta, hogy végrehajtsák rajta a halálos ítéletet, ezért bizonyos feltételek mellett kegyelemben részesítette s szabadon bocsátotta.⁴ Teleki elfogatása azonban komoly riadalmat keltett az emigrációban, s szinte azonnal vadabbnál vadabb elképzelések láttak napvilágot arról, hogy miként alázkodott meg az uralkodó előtt. Ennek egyik mozzanata volt az a bizonyos kézcsók, amellyel a gróf mintegy hű alattvalóként behódolt Ferenc Józsefnek. Az osztrák lapokban megjelent „beszámolók” célja egyértelmű volt: így kívánták Telekit a magyar közvélemény előtt ellehetetleníteni, lejáratni, politikusi hitelétől megfosztani, de minden bizonnyal ez járhatott a magyar emigránsok egy részének fejében is a sokkoló hír vételét követően. Még akkor is, ha többnyire tisztában voltak azzal, hogy Teleki kiválása az emigrációból pótolhatatlan ürt hagyott maga után. A kézcsók motívum tehát elindult hódító útjára, s még a gróf 1861. május

² Dokudovszkij, Vaszilij Abramovics: *Emlékeim*. (részletek) In: A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. A kötetet Rosonczy Ildikó válogatta, Katona Tamás szerkesztette. Budapest, 1988. 571–575., a hivatkozott részt lásd: 571.; a varsói találkozásonak, beépítve azt az 1849-es cári intervenció történetébe, igen bő szakirodalma van. Kettőt emelünk ki ezek sorából: Roberts, Ian W.: *Nicholas I and the Russian Intervention in Hungary*. London, 1991.; Kováts, Stefan: *Az 1849. évi orosz katonai intervenció Magyarországon*. Századok, 125. évf. (1991) 3-4. szám. 268-297.

³ „Gyermekkorom óta megszoktam, hogy Császári Felségedben egyszerre lássam a monarchikus elv legszilárdabb védelmezőjét, és Családom legőszintébb, leghívebb barátját. Éppen ezért, amióta az Isteni Gondviselés őseim trónjára helyezett, a vigasznak és bizakodásnak hatalmas forrása volt számomra a tudat, hogy Császári Felséged atyai tanácsai, nagy tapasztalatai és őszinte támogatása segítenek megoldani azokat a súlyos feladatokat, amelyek ifjan reám hárulnak.” A levelet idézi Andics Erzsébet: *A Habsburgok és Romanovok szövetsége*. Budapest, 1961. 143–144.; teljes egészében közli: 373–375.

⁴ „A föltételekre, úgymint, hogy a külföldi minden ellenséges szellemű összeköttetésről lemondok, a monarchia határain nem lépendek át, s egyelőre minden politikai tevékenységtől tartózkodom, igaz, szavamat adtam. Jogom volt hozzá, jellemem megtagadását nem láttam benne. Egyébaránt mind azon szavak, sírások, ájulások, mikkel némely lapok, mint például az *Österreichische Zeitung* és a *Presse* (az itteni) jónak látták a különben is már elég siralmas dolgot fölcifrázni, mind csupa hazudságok és koholmányok.” Teleki László gróf levele Puky Miklóshoz, Bécs, 1861. január 4-én. Közli: *Teleki László Válogatott Munkái*. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Kemény G. Gábor. Budapest, 1961. 2. köt. 216–217.; január 28-án immár Gyömrőről egy hosszú és minden részletre kiterjedő levélben számolt be Jósika Miklósnak a kihallgatás részleteiről, saját álláspontjáról és az ellene szőtt vádakról. Lásd: uo. 218–222., továbbá: *Teleki László*. Válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta Csorba László. Budapest, 1998. 180–183.

7-ről 8-ra virradó éjjel bekövetkezett öngyilkossága sem oszlathatta teljesen széjjel. Sőt az sem, ha biztos tudjuk, hogy annak megtörténtéről egyetlen hiteles sor sem maradt fenn.⁵

A második kézcsók váltotta ki talán a leghevesebb, legromantikusabb érzelmeket a 19. század végének Magyarországon, hogy aztán a 20. században demagóg módon a politikai agitáció eszközévé is váljon. Az 1849. október 6-i aradi kivégzésekről, illetve az utolsó felakasztott Vécsey Károly gróf mártíromságáról a következőképpen számolt be az egyik szemtanú: „Gróf Vécsey Károly e látványon egészen megzavarodott [tudniillik az előtte felakasztott Damjanich János hosszú haláltusáján – P. I.], s mikor a porkoláb eléje lépett és láncait leoldá, körülfordult, keresve, kit csókoljon meg búcsúzóul, mint ahogy őt sorba csókolták azóta már kivégzett társai. Majd hirtelen odalépett Damjanichhoz, s annak mindkét lelőg kezét többször megcsókolta. Aztán felállott a zsámolyra, s hosszú haláltusa után kimúlt ő is. A hóhér fülét Vécsey mellére tette s hallgatózott, a halál konstatálása után még teljes egy percig működött a vért hajtó szív, növelve a kivégzett kínjait.”⁶ A szemtanú, Baló Béni református lelkész visszaemlékezése szavahihetőségének azonban van két kritikus pontja: egyrészt nem ő jegyezte le azt, másrészt több évtizeddel az esemény után jelent meg először írott formában. Kacziány Géza ráadásul a következő megjegyzést fűzte a leíráshoz: „Baló Béni ref. lelkész, keresztatyám, többször beszélt el házuknál így e rémes esemény lefolyását.”⁷

Az aradi kivégzésekről a szemtanú hitelességével többen megírták beszámolójukat, közöttük természetesen a mártíroknak lelki vigaszt nyújtó papok és szerzetesek is. Kik is voltak ők, s mikor vetették papírra a drámáról megemlékező „élményeiket”? Sujánszky Euszták, Vinkler Brúnó, Pléva Balázs és Bardocz Sándor minorita szerzetesek, Baló Béni református lelkész, Vasile Sombati görögkeleti lelkész, valamint Marchot Eduárd ferences rendi áldozár, az aradi vár káplánja. Közülük először Sujánszky Euszták beszámolója született meg, aki az aradi minorita rendház naplójába jegyezte be azt Kosztka Libór házfőnök kérésére közvetlenül a kivégzések után.⁸ Időben Vinkler Brúnó emlékezése követte ezt. Vinkler 1867-ben a Szegedi Híradó szerkesztőjének felkérésére írta le a drámai eseményeket, s a lap 56–59. számaiban négy részletben meg is jelentette azt. Minden bizonnyal ez volt az első olyan visszaemlékező leírás a kivégzésekről, amelyet a széles nyilvánosság is megismerhetett.⁹ Fel kell azonban figyelni arra, hogy az említettek, a két közeli szemtanú Vécsey kézcsókjára még csak utalást sem tettek írásaikban, pedig a jelenet minden bizonnyal megmaradt és megragadt volna az emlékezetükben. Elgondolkodtató az is, hogy Baló Béni református lelkész 1849. november 20-án hosszú levélben számolt be Leiningen-Wester-

⁵ Az uralkodói kihallgatásnak két szem- és fültanúja volt: Vay Miklós báró magyar udvari kancellár és Folliot de Crenneville altábornagy, az uralkodó szárnysegédje. Hitelesen csak ők számolhattak volna be a kézcsókról, ha az valóban megtörtént volna, de egyiküknél sem találjuk ennek nyomát.

⁶ Kacziány Géza: *Magyar Vértanúk Könyve*. Budapest, 1905. 97–98. Innen vette át és közölte: *Az aradi vértanúk*. Összegejtötte, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Katona Tamás. Budapest, 1979. 277–284.

⁷ Kacziány: *Magyar Vértanúk Könyve*, 98.

⁸ Sujánszky 1849. október 5-6-ára vonatkozó emlékezését a rendház Historia Domusából először Lakatos Ottó tette közzé az Arad történetét feldolgozó munkájában. Lakatos Ottó: *Arad története*. Arad, 1881. 1. köt. 220–225. Innen vette át és közölte változtatás nélkül: *Az aradi vértanúk*, 253–257.; a rendház naplójának 1847–1851-es évekre vonatkozó teljes szövegét Zakar Péter tette közzé kiváló szövegkritikai forrásmunkájában: Sujánszky György Euszták: *Az aradi rendház naplója (1847–1851)*. Sajtó alá rendezte Zakar Péter. Budapest, 2007. Az október 5-6-ára vonatkozó részek: 71–76.

⁹ Vinkler visszaemlékezését közli: *Az aradi vértanúk*, 257–269.

burg Károly gróf özvegyének férje utolsó óráiról, s ebben a kivégzés után hat héttel írott levélben sem említetik meg Vécsey tette.¹⁰ Izgalmas kérdés mindezek tükrében annak kiderítése, hogy mikor és hol jelent meg először nyomtatásban a kézcsók leírása, illetve hogy a tények tükrében elfogadhatjuk-e hitelesnek a jelenetet.

Pár évvel a kiegyezés után jelent meg az első tartalmas kötet, amelyben a szabadságharcra és az azt követő megtorlásra, illetve a kialakuló Kossuth-emigrációra vonatkozó visszaemlékezéseket, leírásokat, verseket tett közzé annak szerkesztője.¹¹ Ebben Tiszti Lajos foglalta össze az aradi vértanúk utolsó óráinak és kivégzésének történetét. A munkában hivatkozásokat nem használt, de a szövegből kiderül, hogy elsősorban Sujánszky Euszták minorita szerzetes visszaemlékezésére és szóbeli közléseire hagyatkozott. Vécsey kivégzéséről így emlékeztet meg: „Gróf Vécsey Károly tábornok volt a kilencedik s az utolsó, kinél a rémületes műtét ma véget ért. Neki jutott a kínos sors: nyolc hősi bajtársa végvonaglásának szemtanúja lenni. Ő már csak a körülte egybesereglett s zokogó lelkészekről búcsúzott el forró kézszorítás és csókban. Szándékosan utolsónak hagyatott; a temesvári ostromzár miatt különösen neheztelt rá az ellenséges soldateska.

Gr. Vécseynél observálta a bakó, hogy midőn a tbk már függött s fülét szívéhez illesztette: az még egy percig dobogott.”¹²

A következő munka, amely részletesen beszámolt a kivégzésekről, Lakatos Ottó aradi minorita házfőnök tollából került ki 1881-ben.¹³ Az események leírásánál a szerző ugyan csak Sujánszky Eusztáknak az aradi minorita kolostor naplójába rögzített leírását vette át „minden színezés nélkül”,¹⁴ vagyis mint utaltunk rá, a minorita atya emlékezését tette közzé. Vécsey kivégzéséről lakonikus tömörséggel csak ennyit találunk: „Őt [tudniillik Damjanichot] miután Vécsey gróf is követte, a borzasztó spectaculum megszűnt, vagyis inkább csak most tűnt fel egy borzasztó, szívet repesztő látomány. Kilenc oszlopon, kilenc tábornok, köztök gróf Leiningen honvédtábornoki öltönyben függve, velök annyi család öröme örökre eltemetve.”¹⁵

A kiegyezés után egyre több írás, emlékeztető összefoglaló jelent meg az aradi kivégzésekről, a megtorlás áldozatairól a lapokban is. Beszámoltak az újságok az egyre szaporodó honvédegyletek, a honvédmenház életéről, olykor botrányairól is.¹⁶ Az írások általános jellemzője azonban a visszafogottság, a mértéktartás volt, s kifejezetten igaz ez az aradi vértanúkat megidéző beszámolókra. A megemlékezés korai folyamatában két meghatározó dátumot emelhetünk ki: 1874-ben a negyedszázados évfordulót tartották, 1881-ben leplezték

¹⁰ Baló Béni levelét Katona Tamás közölte először a *Confessio* 1978. évi 1. számában. Következő közlése: *Az aradi vértanúk*, 273–277.

¹¹ *A honvédmenház könyve*. Szerkesztette Tóth Kálmán. Pesten, 1870.

¹² Tiszti Lajos: *A tizenhármak kivégeztetése. (Történeti rajz)* In: *A honvédmenház könyve*, 39.

¹³ Lakatos Ottó: *Arad története*. 1-3. köt. Arad, 1881.

¹⁴ Lakatos: *Arad története*, 1. köt. 220.

¹⁵ Lakatos: *Arad története*, 1. kötet. 223–224.

¹⁶ Lásd erre példaként: Arad és Vidéke, 1881. október 8. „*Botrány a honvédmenházban*”. A tudósítás arról értesít, hogy a honvédmenházban uralkodó elégedetlenség kivizsgálására Krivácsy József ezredes választmányi ülést hívott össze, az eseményre érkező tagokat azonban az öreg honvédek nem engedték be, sőt Dragos, Gajzágó és Manics agg honvédek szitkokkal illették őket. A lap másnapi, október 9-i számában pedig egy nyilatkozatot tettek közzé, melyben tiltakoztak Krivácsy ellen, aki véleményük szerint nem a panaszokat akarta kivizsgálni és orvosolni, hanem újabb tíz-husz honvédet szeretett volna kidobtatni az intézményből. „Ha botrányról lehet szó, úgy az Krivácsy ezredes személyétől elválaszthatatlan” – írták nyilatkozatukban.

le a kivégzések helyét megjelölni szándékozó, ma is álló obeliszket.¹⁷ A 25. évfordulóra megjelent írás pontosan határozta meg Arad és a vértanúk helyét a nemzeti emlékezetben, anélkül, hogy az uralkodó Ferenc József érzékenységét bármi módon is sértette volna: „És szent a magyarnak ama kisdud földdarab, mely tizenhárom vértanújának Golgotájává avatott. Évről-évre elzarándokolnak fiai a helyre, mely ma a gyászos esemény negyed százados évfordulóján a nemzeti kegyelet emlékünnepe színtere. A magyarság hazafias érzelme szórja ma e helyre a dúsan kiérdemelt hála és szeretet virágait. Nem demonstratiót, hanem nemzeti ünnepélyt ülünk vértanúink sírjánál. Ők nem egy párté, hanem a hazáért voltak, nem egy pártért, hanem a hazáért haltak, s ma nem egy párt, hanem az egész nemzet gyújtja meg a dicsőség és az emlékezet fáklóját sírjukon. Születés, nyelv és politikai meggyőződés tekintetében vértanúink nagyon különböztek egymástól. Csak egy közös vonás volt mindnyájukban, egy érzelemben egyeztek meg mindnyájan, egyenlően szerették Magyarországot, s egyenlő heroizmussal tudtak érte meghalni.”¹⁸

Az aradi vértanúkra való emlékezés 1890-ben vált országos üggyé, s ezzel párhuzamosan erősödött meg Arad kultusza is. Ez év október 6-án állították fel a város főterén a Huszár Adolf és Zala György által tervezett Szabadságszobrot, s az ünnepség megmozgatta az egész ország közvéleményét.¹⁹ A szoborleplezésen megjelentek többek között Munkácsy Mihály, Klapka György, Pulszky Ferenc, az aradi vértanúk özvegyei és családtagjai, országgyűlési képviselők, a megyék, városok és honvédegyletek küldöttei. Az esemény előkészületeinek és lefolyásának természetesen komoly sajtóvisszhangja volt, s ez alkalomból több írás jelent meg a mártírokról. A Budapesti Hírlapban hosszú megemlékezést tettek közzé a kivégzésükről, mely „történeti rajzhoz forrás gyanánt használtattak: Tiszti Lajos kútúró kútfői becsú közlése a Honvédmenház Könyvében, elszórt hírlapi közlések, s főleg Sujánszky Eusták aradi, 1878-ban elhunyt minorita atya e sorok írójával közölt szóbeli adatai”.²⁰ Az íráson valóban érződik, hogy Tiszti Lajos volt a fő forrása, hiszen Damjanich és Vécsey utolsó perceiről írt passzusai szinte szó szerint megegyeznek annak szövegével. Az Alföld című lapban október 6-án jelent meg írás a kivégzésről. Ez is Tiszti Lajos munkája nyomán készült, nem meglepő tehát, hogy a Vécsey vértanúságáról írt sorok mindösszesen ennyit mondanak: „Utolsó volt gróf Vécsey Károly. Neki jutott az a kínos végzet, hogy nyolc hős bajtársát meghalni látta. Forró kézsorítással és csókokkal vált el a lelkesektől.”²¹

¹⁷ Az obeliszk felállítását a nagy összefogás és közös elhatározás, akarat ellenére sem ment bonyodalmak nélkül. A gyásznapra nem készült el teljes egészében, s az ünnepélyes ceremóniát egy tragédia is beárnyékolta. A sajtóban október 4-én megjelent tudósítás szerint öngyilkosságot követett el Aradon Somogyi Gyula, aki gyűjtött a felállítandó emlékműre, az összegyűjtött 23 forintot azonban felelőtlenül elköltötte. Halála előtt hosszú levelet írt az obeliszk felállítását szervező „hetes bizottság” pénztárnokának, ifj. Urbányi Jánosnak. „Fentebbi soraimból kivehettem szomorú esetemet, azt is kivehettem, hogy becsületes ember voltam, mert 23 forintért öngyilkos lettem, mert inkább halni, mint piszokban élni; kérem, szíveskedjék az adakozók neveit hírlapilag nyugtatni, mert ők megtették kötelességüket, de én nem.” Arad és Vidéke, 1881. október 4.; az Alföld 1881. október 7-i számában „A vértanúk emlékünnepe Aradon” című összeállításában nagy terjedelemben számolt be az előző nap eseményeiről és az obeliszk felállításáról.

¹⁸ Alföld, 1874. október 6. „Október 6. 1849–1874”

¹⁹ Az aradi tizenhárom vértanú emlék-szobrának leplezése. A vértanúsobor bizottság megbízásából írta Szöllőssy Károly. Aradon, 1893.

²⁰ Budapesti Hírlap, 1890. október 5. „A tizenhármak kivégzése”

²¹ Alföld, 1890. október 6. „A tizenhárom kivégzése”

Az emlékműállítás kapcsán szólalt meg először a kivégzésen jelen lévő harmadik minoriga pap, Bardocz Sándor, aki 1890-ben a kolozsvári Szent Erzsébet aggház lelkésze volt. Az atya emlékfoszlányai a Kolozsvárott megjelenő Ellenzékben és az Arad és Vidéke című lapokban jelentek meg, melyekben elsősorban a lópor és golyó által kivégzett Schweidel József tábornok utolsó perceiről idézte fel emlékeit, ezek egy részét azonban erős kritikával kell kezelniük. Azt állította például, hogy a sortűz után Schweidel nem halt meg, hanem a jelen lévő orvos szúrta át mellkasát „egy pálca-tőrrel”. E „tényt” sem a kivégzésen jelen lévő szemtanúk, sem a tábornok földi maradványainak későbbi megvizsgálása nem támasztja alá. Visszaemlékezésében az akasztások körülményei kapcsán sem Damjanich, sem Vécsey gróf utolsó tettei és szavai nem kerültek szóba.²²

A Budapesti Hírlap október 8-i számában egy újabb szemtanú visszaemlékezése jelent meg a lap munkatársának lejegyzésében. „A bitón halt kilenc tábornok kivégzésének egy szemtanúja, Herold Alajos zsigmondházi molnár, ki ötödmagával közvetlen közlőről nézte a rettentő jelenetet, az Aradi Közlöny tudósítója előtt a következőket beszéli: »Bámulatos volt az a rendkívüli bátorság és méltóságú viselet, melyet a halálra ítélték tanúsítottak: valahányszor egy-egynek nyakára a hóhér a kötelet illesztette, búcsúzólag intett az a még életben levő társainak. 'Lebts wohl Kameraden!' (Éljetek boldogul, bajtársak!), mire a kocsin ülő Damjanich meg nem állhatta, hogy egyszer tréfásan vissza ne szóljon: 'Ja, ja; wir leben ja noch um fünf Minuten länger!' (Igen, igen, hiszen mi öt perccel még tovább élünk!) [...] Utolsóinak maradt Vécsey, aki dacosan izgett-mozgott, s az alatt is, míg a többiek egymás közt és papjaikkal csendesen beszélgettek, ő senkivel szóba nem állott, hanem egyik bitófától a másikhoz menve egy lépés távolból szemlélte figyelmesen, mint végzik ki társait egymásután. Midőn már a bitófa alatt állott, egyszerre a Marosnak Arad felőli partjáról borzasztó lárma és kiabálás hallatszott által, s Vécsey a bitó alatt lábujjhegyre állva nézett át, hogy mi történhetett ottan? Nem történt pedig egyéb, mint hogy a faépületek egyike, melyre a nézősereg felkapaszkodott, a nagy teher alatt összeroskadt.«.”²³ Herold Alajos visszaemlékezése igen leíró és aprólékos, de Vécsey kézcsókja ebben sem szerepel. S jegyezzük meg még, azt állította: „ötödmagával” nézte közvetlen közlőről a rettentő jelenetet.

A megemlékező írások általános jellemzője, hogy Damjanich személyével komoly terjedelemben foglalkoztak; hosszan ecsetelték 1848/1849-es dicső tetteit és utolsó óráinak, kivégzésének körülményeit. Vécsey gróf szintén megkülönböztetett figyelmet kapott az írásokban, aminek oka lehetett az is, hogy 1849-ben az ő parancsnoksága alatt ostromolták meg és vették be Arad várát a honvédcsoportok. A kitüntető figyelem persze annak is szólt, hogy özvegyeik a szoborleplezés díszvendégei voltak, s jelenlétükkel már 1890 előtt is többször emelték az október 6-i aradi gyásznapi rangját.²⁴ A megemlékezések és a nemze-

²² Ellenzék, 1890. szeptember 24. „Töredék az aradi vértanúk kivégeztetése idejéből”. Gergely Albert lejegyzésében; Ellenzék, 1890. október 1. „Az aradi gyásznapi egy szemtanúja”. F. S. lejegyzésében. Mindkettőt közli: *Az aradi vértanúk*, 269–273.; Arad és Vidéke, 1890. október 6. „Az utolsó út”. Itt kell megjegyeznünk, hogy ismereteink szerint a kivégzésnél szolgálatot teljesítő további három pap, vagyis Pléva Balázs, Vasile Sombati és Marchot Eduárd semmilyen feljegyzést, emlékezést nem hagyott maga után a kivégzés körülményeiről.

²³ Budapesti Hírlap, 1890. október 8. „A legnagyobb ünnep”

²⁴ A hírek és érdekességek mellett természetesen rémhírek is szárnyra keltek a kivégzés körülményeiről és a holttestek sorsáról. „Megcáfolt borzalmasság” címmel jelent meg például az Aradi Közlönyben egy rövid írás. Eszerint az Alföld és a Fővárosi Lapok azt a borzalmasságot közölték, hogy Damjanich és Leiningen holttestét is darabokra vagdalták. A lap tudósítója szerint Csernovics Péter levelet írt e tárgyban Atzél Péternek, melyben cáfolta az állítást, hiszen Damjanich holttestét ő

ti kegyelet felfokozott hangulatába persze olykor disszonáns hangok is keveredtek. „A hét-fői ünnep harmóniáját egy kissé megzavarta a főispán magatartása, akinek nagyon zokon vették a város polgárai, hogy nem öltött díszruhát a nagy alkalomra. Megható epizódja volt a napnak Letling Jenő 1848-49-es honvédszázados esete. A szegény öreg nagyon szerette volna látni a vértanúk szobrát, és Székesfehérvárról gyalog ment Aradig. Oda is ért idejében, de a visszagyaloglásra már nem érzett magában elég erőt. Elment tehát a székesfehérvári polgármesterhez, aki a város küldöttjeként volt Aradon, s kérte, hogy lássa el egy kis útiköltséggel. A polgármester tagadó választ adott. Ekkor Arad városához fordult az öreg, de a várostól a honvédegyülethez küldték. Itt azzal végeztek vele, hogy ilyesmire pénzt kiutalványozni nincs jogukban. Ekkor a fáradtságtól és lelki izgalmaktól kimerült aggastyán végső kétségbeesésében a rendőrséghez fordult, és arra kérte a főkapitányt, hogy toloncúton küldje őt hazáig. Lebeszéltek tervéről, s a főkapitány írott bizonylatot adott neki, amelyben bizonyítja, hogy a szoborleleplezésre jött, és tisztességes járatban van.”²⁵

Ebben az évben jelent meg az első olyan kötet, amelynek szerkesztője kifejezetten az aradi vértanúknak akart emléket állítani.²⁶ Varga Ottó munkája – amelyet „Arad sz. kir. város közönsége és az aradi 'Kölcsey-Egyesület' megbízásából” állított össze – bevallottan a Szabadság-szobor leleplezését kísérő ünnepség rangját kívánta emelni. A kötetben a szerkesztő villantott fel epizódokat Vécsey gróf 1848/1849-es tevékenységéből, a mártírok utolsó óráinak és kivégzésének történetét pedig Tiszti Lajos foglalta össze. Ez utóbbi szöveg szinte teljesen megegyezik az 1870-ben *A honvédmeház könyvében* közzétett, vagyis a kézcsókkal itt sem találkozunk.²⁷

A Szabadság-szobor ünnepélyes leleplezése és az azt kísérő „sajtókampány” minden adigánál erősebben irányította a figyelmet Aradra és a vértanúkra. S minden bizonnyal először szembesült mindenki azzal, hogy a Maros parti város a megemlékezés legméltóbb helyszíne, ahol nem csak az ott lakók róhatják le kegyeletüket a tizenhármak előtt. Az 1891-es aradi október 6-a ezek után sokak számára csalódást okozott.²⁸ Az újságok mindenesetre

temette el „annak rendje és módja szerint”. „Tehát az egész csak szenzációt kelteni volt hivatva.” Aradi Közlöny, 1890. október 5.

²⁵ Ellenzék, 1890. október 9. „*Vértanúk emléke*”. Az aggastyán Lettinger Jenő (Lipót Antal) valójában honvéd hadnagyként fejezte be a szabadságharcot, de előtte és utána is kalandos pályát futott be a császári-királyi hadseregben, ahol többször is lefokozták gyanús ügyletei miatt, például egyenruhákat adott el. Életére lásd: Bona Gábor: *Hadnagyk és főhadnagyk az 1848/49. évi szabadságharcban*. Budapest, 1998. 2. köt. 387.

²⁶ *Aradi vértanúk albuma*. Szerkesztette Varga Ottó. Budapest, 1890. A kötet népszerűségére jellemző, hogy még 1890-ben megjelent a második, bővített kiadása, de ezt követően folyamatos bővítésekkel és javításokkal kiadták 1892-ben, 1893-ban és 1902-ben is.

²⁷ Vécsey „életrajza”: *Aradi vértanúk albuma*, 82–85.; kivégzésének körülményei: uo. 146.

²⁸ „Ugyanez a gyászünnep tavaly, hogy ugyanakkor leplezték le az aradi vértanúknak emelt emlékszobrot, országos ünneppé nőtt az impozáns részvét által, mely idehozta e város falai közé az ország minden tájáról a hazafiakat. Zajos és festői volt az a tavalyi ünnep, míg a tegnapi egyszerűbb, de azért őszinteség, a hazafias érzés tisztasága tekintetében nem állott mögötte a tavalyi felejthetlen október hatodikának. Kár, hogy október hatodika Aradon nem minden évben országos emlékünnap. Kár, hogy Arad szab. kir. városa nem veszi kezébe az ünnep rendezését, s nem hat oda ennek nagyszabásúvá tételével, hogy október hatodikán egész Magyarország üljön emlékünnapet a vértanúk városában.” Alföld, 1891. október 7.; Az Ellenzék 1891. október 9–10-i számaiban ugyanakkor két részletben hosszú írás jelent meg dr. Vajda Emil tollából „*Október 6-ika és Damjanich*” címmel. A szerző természetesen foglalkozik a tábornok kivégzésével is, de eltérve a valóságtól – habár ismerte és használta Sujánszky leírását – utolsóként akasztatta fel, nem törődve az-

a következő évben is igyekeztek október 6. környékén beszámolni mindenről, ami a vértanúkra való emlékezéshez kötődött. Az Aradi Közlöny például október 9-i számában arról tudósított, hogy aznap harmincfős küldöttség indul Mácsára, ahol Arad polgárainak nevében megkoszorúzzák Damjanich sírját.²⁹ Két nappal később az immár Károlyi Tibor gróf birtokán lévő síremlék történetét és a koszorúzás körülményeit ismertették.³⁰ Beszámoltak arról is, hogy a szerveződő ereklyemúzeum³¹ számára Damjanich özvegye több ereklyét küldött,³² de az érdeklődés középpontjába került egy szabadkai botrány is. A városban a ferences rendi szerzetesek templomában megtartott gyászünnepélyen ugyanis Mamuzsits Mátyás prépost-plébános nem engedélyezte, hogy a dalegyesület elénekelje a Himnuszt. Az énekkar tehát kivonult a templom elé, s az emlékezők nagy megrökönyödésére ott énekelte el azt.³³ Az 1894-es megemlékezéseket kísérő írások ismételten arra összpontosítottak, hogy Aradnak sokkal többet kellene tennie annak érdekében, hogy méltó színhelye legyen az évről-évre megisméltendő megemlékezéseknek.³⁴

Eltelt tehát nagy és fél évtized a kivégzések óta, a kiegyezést követően méltó módon emlékezhetett meg a nemzet mártírjairól, a kivégzésen jelen lévő szemtanúk közül mindenki,

zal sem, hogy így az idézet szöveggel is ellenmondásba kerül. (Vajda írása „elmondattott a sz. udvarhelyi dalegyesület által a szabadság szobor-alap javára rendezett emlékünnepélyen.”)

²⁹ Aradi Közlöny, 1892. október 9. *„Damjanich sírjának megkoszorúzása”*

³⁰ Arad és Vidéke, 1892. október 11.; Aradi Közlöny, 1892. október 11. Az utóbbi lap beszámolójában olvashatjuk a következőt is: „Még csak egyet nem hagyhatunk szó nélkül, ama sajnós eseményt, hogy az igazán szép, kegyeletes ünnepélyből egy elvakult ultraromán botrányt akart csinálni. Ugyanis a hősök sírja körül állók levett kalappal hallgatták az emlékbeszédet, csak ama kérdéses egyén nem, ki magyarellenes tüntetést óhajtott volna aranzsírozni. Azonban a sugdoló moráját hallván, mely a bosszankodó kirándultakon végigzajgott, jobbnak látta a helyszínéről távozni. Valóban szomorú tapasztalat, hogy már Kurticson is hódít a dakórománizmus eszméje! Nem győzünk eléggé sajnálkozni az eseten, de másrészt örvendünk is, hogy az élére állított dolog is sima megoldást nyert.”

³¹ Az ereklyemúzeum történetének szinte minden részletre kiterjedő összefoglalását adja: Zakar Péter – Oarcea, Felicia Aneta: *„Az 1848–1849-es Forradalom Múzeumának” Története Aradról.* Arad, 2011.

³² Arad és Vidéke, 1892. október 5.; Alföld, 1892. október 5. Az ereklyék: „Damjanich díszkardja (egy tenyérnyi széles, vastag pengéjű, elefántcsont markolatú, gazdagon díszített, gyönyörű kard), fehér tollas csákója, pecsétnyomója, táborig látszó, széles, fekete rhipsz nyakkendője, melyet az 1849-iki téli hadjárat alatt viselt, hadi térképe, ivópohara, tajtékpipája.”

³³ Budapesti Hírlap, 1892. október 7. *„A himnuszt kitiltása”*; Alföld, 1892. október 8. *„Botrány a vértanúk ünnepén”*; Budapesti Hírlap, 1892. október 8. Az utóbbi tudósítás szerint a szabadkaiak a kalocsai érsektől fognak elégtételt kérni, mely ha elmarad, „számos úri család kész a református vallásra áttérni”.

³⁴ „A menet nem volt olyan népes, mint máskor. Sokakat nem láttunk a zászlók sorában. Ami meg a kivégeztetési helyet illeti, ott az állapot szinte bosszantó volt. Annyira, hogy nem mulaszthatjuk el megkérdezni: miért hagyják az illetékes körök szunnyadni a kivégeztetési hely megvételének kérdését. Az az út, amelyen az emlékkőhöz lehet jutni, minden kritikán alóli. Nem szívesen zavarjuk meg e megjegyzésekkel az ünnepi hangulatot, de kötelességünknek véljük e pár észrevételt most kockáztatni, mikor a közvélemény foglalkozik az ünnepélyvel. Kötelességünknek tartjuk azért, mert legfőbb idejét látjuk annak, hogy a gyászkegyelet nagyobb arányokat öltsön. A kegyeletbizottságnak fel kell pezdülnie, új motívumokat kell hoznia az ünnepély rendezésébe, a társadalom minden rétegét bele kell abba vonnia, nehogy úgy legyen, mint tegnap, mikor a templomban megjelentek egy része is nem vett részt a menetben. És amit fentebb mondtunk: szükségesnek tartjuk a kivégzési helynek rendezését, az egykori ifjúsági hetes bizottság által megkezdett munka befejezését. Köztudomású, hogy erre a célra pénz is áll rendelkezésre. Csak akarni kell tehát...” Alföld, 1894. október 7. *„A negyvenötödik évforduló”*

aki tudta és fontosnak tartotta, megírta vagy elmondta emlékeit, de egyik írásban sem találkozunk a nemzeti romantikába minden bizonnyal nagyon is beleillő Vécsey-kézcsókkal.

1895-ben a Budapesti Hírlapban jelent meg az első olyan beszámoló, amely röviden ugyan, de utalt a jelenetre. „Van-e még élő tanúja az 1849. október 6-dikai aradi gyásznak?” – tette fel a kérdést az írás szerzője, majd kitért arra, hogy miért fontos a még élő s a kivégzéseknél nem lelki vigasztalást nyújtó (tehát nem pap) szemtanúk emlékeinek összegyűjtése. „Az utolsó szemtanúk közül a múlt hónapokban hunyt el kettő. Az egyik Sylvester nevű osztrák tiszt,³⁵ a másik Herold nevű újaradi sváb polgár. A 'Vértanúk Albuma' leginkább az utolsó lelki vigasztalást adó papok elbeszélései alapján írja le a tizenhárom vértanú utolsó perceit. A gyóntató atyák azonban el voltak foglalva saját vértanúikkal, általános áttekintésük nem volt a nagy tragédiáról, éppen azért még sok érdekes részlet vár felderítést és ismertetést.” Ezt követően röviden ismertette Sylvester emlékezéseinek történetét, majd áttért Heroldra, elsősorban arra, hogyan is került ő az akasztófák közelébe 1849. október 6-án. „A katonai kordonon azonban belül rekedt hat újaradi sváb, aki a külső kordon vonásakor valami árokban dolgozott. Ezekre a kordonon belül senki ügyet sem vetett, úgy hogy lassankint az akasztófák közvetlen közelébe hatoltak, s kivált az utolsó kivégzéseknek közvetlen alig egy-két lépésnyire álló tanúi voltak. Ezt a Heroldot részletesen kikérdezte Kreith Béla gróf, az 1848/49-diki erekllye-kiállítás főrendezője. Heroldnak elbeszéléséből ismerjük azt az érdekes jelenetet, hogy mikor a 13-ik vértanúra, az akasztófára ítélték közül 9-ikre, Vécsey tábornokra került a sor, s ennek már nem volt bajtársa, akitől elbúcsúzzék, odalépett az előtte kivégzett Damjanich akasztófájához, s megcsókolta a fölakasztott, a holt Damjanich kezét. Herold beszéli, hogy Vécsey gróf oly figyelemmel nézett végig minden kivégzést, mintha tanulmányozni akarta volna. Lépésről-lépésre követte a hóhért az egyik akasztófától a másikig, végre az utolsóhoz, a saját akasztófájáig.”³⁶ A szöveggel kapcsolatban viszont fel kell figyelniünk a következőkre. A szerző nem említi keresztnévet, nem tudjuk tehát, hogy ez a Herold azonos-e az 1890-ben megnyilatkozó Herold Alajossal, biztosan állítja ugyanakkor, hogy „a múlt hónapokban hunyt el”. A szövegben hat újaradi sváb polgár említettik (az 1890-es Herold visszaemlékezésben öt), akik a kordonon belül rekedtek, és az akasztófák közelébe kerültek. A leírás egyes részletei szinte szó szerint megegyeznek az 1890-es visszaemlékezéssel (ilyen például Vécsey élénk érdeklődésének bemutatása társai akasztása iránt). A szöveg egyértelműen leírja a kézcsókot, viszont nem sikerült megtalálni azt a Herold-elbeszélést, amelyből dolgozott a cikk szerzője.³⁷

A lapok október 6. környékén a következő években is hosszabb-rövidebb terjedelemben mindig beszámoltak a rendszeressé váló aradi megemlékezésekről, illetve egyre több a témához kapcsolódó írást közöltek. Egy az Alföldben megjelent értekezés például összefoglalta a vesztőhely megjelölésének történetét az 1867-es elszáradt eperfa leásásától az 1890-es Szabadságoszobor felállításáig.³⁸ Beszámoltak arról is, hogy Damjanich özvegye minden évben elküldi a megemlékezés koszorúját Aradra Végh Aurél királyi tanácsos, aradi jószág-

³⁵ Sylvester Lajos visszaemlékezését lásd: *Az aradi vértanúk*, 296–301.

³⁶ Budapesti Hírlap, 1895. október 6. „*Szemtanúk október 6-dikáról*”

³⁷ A szövegben hivatkozás történik Kreith Béla grófra, a jeles erekllyegyűjtőre, aki részletesen kikérdezte Heroldot. Ha még létezik ez az „interjú”, az minden bizonnyal a gróf hagyatékában, gyűjteményében található meg. Ennek hányatott sorsára lásd: Kovách Géza: *Az emlékező város. Október 6. Arad 1849–1999*. Arad, 1999. 123–138.

³⁸ Alföld, 1896. október 6. „*A magyar Golgota*”; lásd erre még bővebben: Albisi dr. Barabás Béla: *Emlékirataim*. Második, javított kiadás. Sajtó alá rendezte, utószó, függelék és jegyzetek: Zakar Péter. Arad, 2005. 56–65.

igazgatóhoz, aki október 6-án már az ünnepség kezdete előtt elhelyezi azt az obeliszken.³⁹ Más összefüggésben is az érdeklődés középpontjába került azonban a férje emlékét talán leghívebben ápoló özvegy. Ferenc József 1897 szeptemberében tett azon ígérete után, mely szerint nemzeti múltunk nagyjai közül tíznek „művészi emléket” állíttat a fővárosban, az Aradi Közlöny nyilatkozatot kért tőle.⁴⁰ Az Egyetértésben Hentaller Lajos vette lajstromba a vértanúkat, s próbált meg teljes névsort adni az 1848 és 1854 között kivégzettekéről.⁴¹ A Függetlenség 1897. október 6-i számában ugyancsak Sulyánszki Euszták minorita atya visszaemlékezésére támaszkodva foglalták össze a kivégzések történetét, vagyis a lap tárcaírója vagy nem ismerte, vagy nem tartotta hitelesnek a kézcsók-jelenetet.⁴²

Gracza György 1894-ben jelentette meg a forradalom és szabadságharc történetét összefoglalni szándékozó munkájának első kötetét.⁴³ Ennek előszavában a következőképpen fogalmazott: „Könyvem két főrésze oszlik. Az első kötet a szabadságharc indító okaival foglalkozik, a másik kötet a megrázó dráma lefolyását mondja el. [...] Talán fölösleges említenem, hogy könyvem megírásához a rendelkezésemre álló összes írott forrásokat felhasználtam; de nem hagytam figyelmen kívül a szabadságharcban részes szavahihető egyének magánfeljegyzéseit sem.”⁴⁴ Előzetes tervével ellentétben 1898-ban már a munka ötödik (egyben utolsó) kötete jelent meg, melynek elejére „Végszó”-t illesztett, s ebben így fogalmazott: „Az 1848-49-iki Szabadságharc Történetének első kötete 1894 végén jelent meg. Azóta három esztendő múlt el, s a munka, mely eredetileg két kötetre tervezetett, öt vas-kos köteté nőtte ki magát. Szolgáljon mélységemre, hogy a munka programellenes meg-bővítésénél a legtisztább szándék vezetett. Az volt a törekvésem, hogy 1848 ötvenéves jubileuma alkalmából úgy illusztrációkban, mint szövegben lehetőleg hű képét adjam dicső szabadságharcunk keletkezésének és lefolyásának.”⁴⁵ Ebben a kötetben az október 6-i kivégzések leírásánál a következőket olvashatjuk: „A kilencedik áldozat: gróf Vécsey Károly,

³⁹ Aradi Közlöny, 1896. október 7. „*Damjanichné koszorúja*”

⁴⁰ Aradi Közlöny, 1897. október 7. „*Damjanichné nyilatkozata*”; „A királyi kéziratról én alig mondhatok illetékes véleményt. Engem az a kézirat csak annyiban érdekel, mint egyik parányát ennek a nemzetnek, aki részt veszek az ország minden örömeiben és bánatában. Amit a király tett, az nemes, fejedelmi tett volt, amely engem is teljes mértékben meghatott. Minden királynak ilyennek kellene lennie. A felségnek a nemzeti hősök iránt való kegyelele még inkább fokozza a nép szeretetét az ő magas személye iránt. Én ugyan nem vettem részt a nemzet örömeinek külső nyilvánulásában – hiába, nem tehettem –, de azért visszavonulva kis szobámba az én lelkem is őszinte örömben úszott. Alig hiszem, hogy meg fogom érni annak a tíz szobornak leleplezési ünnepét, de annyi bizonyos, hogy a Felsőnek ez a megható kegyelele méltó öröme a nemzetnek, és büszkesége lesz az utódoknak. Nagy örömmel tölt el, hogy a királyt és a nemzetet egymáshoz ennyire közeledni látom. De én már csak emlékeimnek és árváimnak élek csöndesen...” – olvashatjuk a nyilatkozatban. Jellemző, hogy Arad városa is hódoló nyilatkozatot intézett az uralkodóhoz a nemzeti hősök szobrainak felállításáért. Aradi Közlöny, 1897. október 9.

⁴¹ Egyetértés, 1897. október 6. Hentaller Lajos: *A mi vértanúink*. A lista szerint az első kivégzésre Bécsben került sor 1848. december 7-én, s a mártír Horváth János 23 éves kovácslegény volt, aki fegyvert rejtegetett, az utolsó kivégzés helyszíne pedig Sepsiszentgyörgy volt 1854. április 27-én, s a kivégzettek Várady József, Gaál Sándor és Bartalits Ferenc voltak.

⁴² Függetlenség, 1897. október 6. „*A tábornokok kivégzése. Október 6.*” Szintén e számban jelent meg Hentaller Lajos írása „*Az osztrák bitófák*” címmel, melyben a vértanúk életét foglalja röviden össze. A szerző Vécsey „életrajzában” még azt is megemlíti, hogy a szolnoki ütközet után összeveszett Damjanichsal, ennek ellenére ő sem írja le a hatásos kézcsók-jelenetet.

⁴³ Gracza György: *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története*. 1. köt. Budapest, 1894.

⁴⁴ Gracza: *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története*, 1. köt. 3.

⁴⁵ Gracza György: *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története*. 5. köt. Budapest, 1898.

akit Grünne kívánságára hagytak utolsónak. Grünne régi haragosa volt Vécseynek, s így állt rajta bosszút. Vécsey körüléz. Mind a nyolc társa immár kiszenvedett. Kitől búcsúzzék? Odatámolyog a Damjanich holttestéhez, térdre hull előtte, s megcsókolja a halott bajtárs megmerevült kezét. 'Ez a jelenet is – beszéli egy szemtanú – oly megrendítő volt, hogy még a katonaság soraiból is hangos zokogást lehetett hallani.' Tíz óra, mikor a borzasztó dráma véget ér. A nap egy percre kibontakozik felhőfátyolából, s glóriát von a megdicsőültek feje köré."⁴⁶ Figyelemreméltó, hogy Gracza nemcsak a kézcsók-jelenetet adta közre kötetében, hanem a 861. oldalon megjelentetett egy olyan grafikát is – természetesen minden forrás-megjelölés vagy a szerzőre történő utalás nélkül –, amely e jelenetet ábrázolja. A Budapesti Hírlapban megjelent beszámoló után ismereteink szerint ez a második leírása a Vécsey-kézcsóknak. Gracza munkájában ugyancsak szemtanúra hivatkozott, akinek neve azonban ismeretlen maradt, a legenda megteremtéséhez azonban hatékonyan hozzájárult, hiszen kötetében gondoskodott annak képi megjelenítéséről is.

Ugyancsak a forradalom kirobbanásának 50. évfordulójára jelent meg 1000 képpel illusztrálva egy, az 1890-es évek nemzeti romantikáját minden tekintetben magán viselő reprezentatív munka Jókai Mór, Bródy Sándor és Rákosi Viktor szerkesztésében.⁴⁷ A kötet összeállításában tizenötven vettek még részt, közöttük például Ignotus, Marczali Henrik, Mikszáth Kálmán, Szilágyi Sándor és Varga Ottó is. Az október 6-i kivégzéseket azonban minden pátosztól mentesen, egyszerűen a tényeket regisztrálva írják le benne, s Vécsey mártíromságáról mindösszesen a következőt olvashatjuk: Az október 6-i kivégzéseket azonban minden pátosztól mentesen, egyszerűen a tényeket regisztrálva írják le benne, s Vécsey mártíromságáról mindösszesen a következőt olvashatjuk: „Vécsey Károly gróf volt az utolsó.”⁴⁸

A reprezentatív kötetek kiadásán túl a lapok is jelentettek meg írásokat 1898 októberében a vértanúkról,⁴⁹ de ez az év érezhetően a forradalom, az alkotmányos átalakulás félszáz éves évfordulójának volt szentelve. Az Aradra való emlékezés 1899 őszén, a tizenhárom főtiszt kivégzésének 50. évfordulóján érte el a csúcspontját.

Hamvay Ödön 1899-ben vaskos kötetet szentelt az aradi vértanúk emlékének. Munkáját „Damjanich Jánosnének, a vértanú honvédtábornok özvegyének” ajánlotta „hódoló tisztelettel”.⁵⁰ A tartalmas és adatgazdag összefoglalóban egyrészt ismertette a tizenhárom mártír életrajzát, illetve elítélésük, utolsó óráik és kivégzésük körülményeit, másrészt fog-

⁴⁶ Gracza: *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története*, 5. köt. 865.

⁴⁷ *Ezernyolcszáznegyvennyolcz. Az 1848/49-iki magyar szabadságharcz története képekben.* Szerkesztették Jókai Mór, Bródy Sándor, Rákosi Viktor. Budapest, 1898.

⁴⁸ *Ezernyolcszáznegyvennyolcz*, 382.

⁴⁹ Az Aradi Közlöny 1898. október 6-i számában például arról tudósított, hogy Damjanich özvegye 100 koronát küldött a Kölcsey Egyesület elnökének, mely összeg „a 13 vértanú mauzóleumának” építési költségeihez csatoltatott. Az Arad és Vidéke 1898. október 6-i számában pedig közzétették Damjanichnak a kivégzése előtti éjszakán feleségéhez írt imáját, amely Czárán Géza seprői földbirtokei iratai közül került elő. (Ez természetesen egy másolat volt.) Az ima történetéhez lásd: Zakar Péter: *Damjanich János imája a Hadtörténeti Múzeum Kéziratok Emlékanyag-gyűjteményében.* A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 9. Szerkesztette Hausner Gábor. Budapest, 2007. 117–127.; az ima eredetije az Aradi Ereklýmúzeumban található, közölve: *Aradi Ereklýmúzeum. Okmánytár. Válogatott iratok és dokumentumok.* Szerkesztette Hermann Róbert. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket írta: Hermann Róbert – Pelyach István – Szoleczky Emese – Tóth Orsolya. Szeged, 2012. 300–301.

⁵⁰ Hamvay Ödön: *Az aradi tizenhárom.* Budapest, é. n. (1899) 3. Damjanich özvegyének köszönő levelét lásd: Aradi Közlöny, 1899. október 3. „*Damjanichné levele*”

lalkozott a vértanúk „utóéletével” is, földi maradványaik sorsával, emléküik megőrzésének mikéntjével, családtagjaikkal, de kitért a pesti vértanúkra is. Vécsey gróf kivégzéséről a következőket olvashatjuk munkájában: „Az utolsó áldozat gróf Vécsey Károly volt, akit az osztrákoknak szerzett sok kellemetlenségért szándékosan hagytak az utolsóknak. Nyolc társának halálküzdelmét nézte végig, ő volt a kilencedik. A zokogó lelkészekből egyenkint elbúcsúzott, és szilárd léptekkel haladt a bitó felé. Mielőtt a zsámolyra lépett volna, az előbb kiszenvedett Damjanich tábornok még meleg hullája elé lépett, s lehajolva megcsókolta a hős tábornok kezét. A fenséges jelenet könnyeket csalt még a körülálló katonák szemébe is, és a csapatok soraiból hallani lehetett a hangos zokogást. Ezután a vitéz tábornok fellépett a zsámolyra, odanyújtotta nyakát a bakónak és pár perc múlva ő is kiszenvedett...”⁵¹ Hamvaynak a kivégzések menetét összefoglaló leírásából egyértelmű, hogy jól ismerte Sujánszky és Vinkler visszaemlékezéseit, de kimerítően használta Tiszti Lajos történeti munkáját és Lakatos Ottó Arad történetében megjelent szövegek közlését is, hiszen egyes mondatai szó szerint megegyeznek az azokban olvasottakkal. Zavarba ejtő ugyanakkor, hogy Sujánszkyra hivatkozva olyan történetet is leír, ami az atya emlékezéseiben nem szerepel. „Ekkor Tichy őrnagy éppen Damjanich kocsija előtt állt meg lovával. A tábornok kissé kihajolt üléséből és németül így szólt az őrnagynak: – Mire való ily barbár módon kínni az embert? Katonát golyó illet. Talán ilyenben is gyönyörködnek önök! Az őrnagy – mint Sujánszky írja – erre szomorú hangon válaszolt Damjanichnak: – Higyje el uram, ha azt érezné, mit én jelenleg érzek, másként beszélne.”⁵² A rövid „párbeszéd” leírása ugyanakkor azért érdekes, mert a visszaemlékezőknek a kivégzést vezénylő Josef Tichy cs. kir. őrnagyról elejtett megjegyzései valóban azt mutatják, hogy a tiszti tekintélyt természetesen megőrizni és feladatát példásan végrehajtani akaró őrnagyot is mélyen megindította a tábornokok egyszerű, a halált nagy lelki nyugalommal elfogadó viselkedése. (Egyetlen kivétel ez alól Baló Béni református lelkész kései „visszaemlékezése” Kacziány Géza lejegyzésében, amelyben Tichy őrnagy nagy „kárörömmel nézte” végig a kivégzéseket, s igyekezett megkeseríteni a tábornokok utolsó perceit is.)⁵³

Bizton állíthatjuk, hogy Hamvay történeti munkája gyakorolta a legnagyobb hatást a kor olvasóira, már csak azért is, mert az Aradi Közlöny is teret adott a kivégzéseket leíró fejezetének.⁵⁴ Vécsey kézcsókja tehát újabb, minden eddiginél hatékonyabb megerősítést nyert, amire bizonyosság az is, hogy a félszáz éves megemlékezés kapcsán megjelent hírlapi írásokban többször is találkozunk vele. A Budapesti Hírlapban a következőképpen: „Egy tábornok állt ott már csak lehajolt fejjel: Vécsey Károly gróf. A porkoláb hozzá lép. Vécsey felriad. Végignézi bajtársai ólomszürke tetemén. Aztán odarohan Damjanich holttestéhez, letérdel előtte, s megcsókolja hideg kezét. Az osztrák katonák sorából hangos zokogás hallatszik. Azután emelt fővel megy meghalni...”⁵⁵ A Magyar Hírlap cikkírója ugyancsak hatni akart olvasói érzelmeire. Írásában az 1849 őszi kivégzett vértanúk utolsó perceit próbálta összefoglalni; a sort Batthyány Lajos gróffal kezdte, majd megemlékezett többek között Csány László, Perényi Zsigmond, Szacsavay Imre utolsó pillanatairól, s a sort Vécsey tábornokkal fejezte be. „Bár 1849-diki vértanúinkat a vesztőhelyen csak ellenség környezte, mégis sikerült a történelemben megörökíteni a legtöbb vértanú utolsó perceinek leírását, legin-

⁵¹ Hamvay: *Az aradi tizenhárom*, 200.; a jelenet leírása szinte változatlan formában megmaradt a munka második, javított és bővített kiadásában is. Budapest, 1904. 335–336.

⁵² Hamvay: *Az aradi tizenhárom*, 197.

⁵³ Kacziány: *Magyar Vértanúk Könyve*, 96.; *Az aradi vértanúk*, 281.

⁵⁴ Aradi Közlöny, 1899. október 6. „A tizenhármak kivégzése”

⁵⁵ Budapesti Hírlap, 1899. október 6. „Az aradi tizenhárom. Világos után”

kább az elítélteket a vesztőhelyre kísérő lelkészek feljegyzései s elbeszélései alapján. [...] Vécsey Károly tábornok volt a kilencedik, s az utolsó. Mielőtt az akasztófához lépett volna, megcsókolta a már felakasztott Damjanich kezét.”⁵⁶

A Hamvay hitelesnek tűnő leírása nyomán megerősödni látszó történet azonban váratlanul és látványosan megkérdőjelezetett, mégpedig egy szemtanú által, az Arad és Vidéke ugyanis megszólaltatta azt a Herold Alajos, aki 1890-ben a Budapesti Hírlapban⁵⁷ egyszer már megnyilatkozott. „Ez a szemtanú Herold Alajos az arad-zsigmondházi csolnak-átkelési jog bérlője. Sokkal ismertebb ember az öreg úr Aradon, semhogy ismertetni kellene. Már a nyolcvanhoz van közel, de azért jó egészségben van, s nagyon jól emlékszik vissza mindenre, amit 1849. október 6-án látott. A zsigmondházi révnél egy padon ülve beszélt munkatársunk az öreg Herolddal. – Igen uram – kezdte az öreg a kérdésekre – én jelen voltam akkor, amikor a kilenc tábornokot fölakasztották; voltak, akik kétkedtek benne, azoknak be is bizonyítottam. Nyolcan voltunk ott, nyolc molnár; én, Grünwald József, egy Eckhardt nevű, Stolzer Károly, Zelenka Márton, Wagner Ferenc, valami Schlauch nevű – de nem a püspök rokonságából való, a fia most Aradon lakik –, meg Herold Ferenc. Ezek közül már csak én élek. A Herold Ferenc pár éve halt meg.” A beszélgetés során kiderült, hogy a Damjanichot szállító kocsihoz állt a legközelebb, s a tábornok szinte minden szavára emlékezett, majd így folytatta: „Az se igaz, hogy Vécsey, mielőtt fölakasztották volna, megcsókolta Damjanich kezét. [...] A vértanúk közül csak Leiningen volt egyenruhában, a többi mind civilben. Damjanichon nagy fehér köpeny volt piros zsinórral, ezt a kocsin hagyta, s azt mondta, adják a feleségének.”⁵⁸ Miért tanulságos Herold visszaemlékezése? Ebben találkozunk a kézcsók-jelenet határozott tagadásával egy szemtanú részéről! Az 1890-ben megjelent visszaemlékezésében ez még szóba sem került, hiszen kilenc évvel korábban maga a jelenet ismeretlen volt, sehol, semmilyen formában nem fogalmazták azt meg. Mint láttuk, 1895-ben egy a Budapesti Hírlapban megjelent hírlapi cikk – és nem visszaemlékezés – utalt rá először, igaz, szemtanúra, egy bizonyos Heroldra hivatkozva. Az 1895-ös Herold azonban nem lehetett Alajos, hiszen ő már abban az évben meghalt. Herold Alajos 1899-es visszaemlékezése – részben – erre is ad némi magyarázatot, mert megemlíti, hogy hét társa egyikét Herold Ferencnek hívták, aki pár éve meghalt; ő lehet tehát az a személy, akit Kreih Béla részletesen kikérdezett, s akinek anyagát használta a Budapesti Hírlap munkatársa. Ellentétben az 1895-ös cikkben leírtakkal, amelyben a szerző „hat újaradi sváb”-ra utalt, akik a zárt kordonon belül rekedve az akasztófák közelébe kerültek, Herold Alajos hét társáról beszélt, vagyis összesen nyolcan voltak.⁵⁹ A helyzet végleges tisztázását bonyolítja – s mindaddig, amíg az állítólagos Herold Ferenc állítólagos emlékezései elő nem kerülnek, lehetetlené teszi –, hogy a Magyar Hírlapban is megjelent ez év október 6-án egy beszélgetés Herold Alajossal a lap munkatársának lejegyzésében. Ebben azonban tartalmilag megállapítható egy lényeges eltérés az Arad és Vidékében megjelentekhez képest: hét társa nevének felsorolásakor öt megegyezik az előzővel, de Herold Ferenc és az „egy Eckhardt ne-

⁵⁶ Magyar Hírlap, 1899. október 6. „A vértanúk utolsó percei”; a lap e számában megjelent egy másik írás is „Az utolsó szemtanúk” címmel, ebben azonban nem találunk érdemi információt.

⁵⁷ Lásd a 23. számú jegyzetet.

⁵⁸ Arad és Vidéke, 1899. október 6. „A kivégzés élő szemtanúi. Az öreg Herold és mások”

⁵⁹ Kétségtelenül zavaró és jelenleg csak az újságírók esetleges pontatlan fogalmazásával magyarázható momentum, hogy Herold Alajos 1890-ben megjelent visszaemlékezésének bevezetőjében a lap munkatársa még azt jegyezte meg, hogy „ötödmagával közvetlen közlőre nézte a rettentő jelenetet”. Lásd a 23. jegyzetet.

vű” egyének helyett két új névvel találkozunk.⁶⁰ Érdekes ugyanakkor, hogy ebben a beszámolóban nem történik meg a kézcsók tagadása – nyilván nem került szóba a beszélgetés során.

Az Egyetértésben 1899-ben egy újabb szemtanú, dr. Oláh Gyula írta meg visszaemlékezését. Ez azonban nem segít a probléma megoldásában, hiszen az 1849-ben tizenharmadik életévében járó orvos öccsével és barátaival csak a kivégzések után, éppen azok hírére ment ki a vesztőhelyre, ahol már csak az akasztófákon függő holttestekkel szembesülhettek.⁶¹

Az évforduló alkalmával az Arad és Vidéke közölt egy olyan írást is, amely Damjanich utolsó útjához, és áttételesen a kézcsók-jelenethez is nyújtott – igaz, csak erős kritikával kezelhető – adalékokat. A cikk szerzője, Csepregi György Kalmár Sándor 1889. november 8-án meghalt „uj-fazekas-varsándi lakos”-ra hivatkozott. Eszerint 1849. október elején Kalmárt berendelték Aradra három napi szolgálatra, s 6-án reggel ő vitte ki kocsiján Damjanichot a vesztőhelyre. Kocsija oldalára egy deszkát fektettek keresztbe, s azon ült ő, Damjanich, a lelkész és a hóhér. A kivégzésre várakozva Kalmár a „Damjanich lábán lecsúszott sebkötéléket kötözgette”, amiért a tábornok meg akarta őt ajándékozni, de nem volt nála pénz. Amikor azonban leemelték a kocsiról, a köpenyét neki adta, „s mint a többiek, ő is megcsókolta a még hátralévő gróf Vécsey Károlyt és a lelkészeket, őneki pedig kezet nyújtott. Kalmár ’adjon isten boldog halált’ köszöntéssel búcsúzott el tőle”. Az akasztások befejezése után Kalmár sietve elhajtott a helyszínről, de a hóhér utolérte, s erőszakosan követelte tőle a köpenyt, amely őt illette. A fuvaros már a kocsija oldalán lévő vasvillája után nyúlt, hogy megvédje a becses relikviát, azonban odaértek a katonák, akiktől megijedvén odaadta Damjanich köpenyét a hóhérnak.⁶² Ez az első leírás, amely szerint az utolsó előttiként bitófa alá szólított Damjanich búcsúzott csókkal Vécseytől, s mivel másnál még utalást sem találunk rá, így ezt nyugodtan a kései emlékezet képződményei közé utalhatjuk. A cikk viszont határozottan cáfolni látszik azt a szintén legendává nemesedett állítást, mely szerint a törött lábú Damjanichot az aradi vár szemeteskocsiján vitték ki a vesztőhelyre. Csepregi György Új-Fazekas-Varsánd evangélikus lelkésze volt, s az írás megjelenésekor már meg is vásárolta és az aradi ereklyemúzeum számára átadta a kocsi megmaradt darabjait az eredetiséget igazoló tanúsítvánnyal együtt.⁶³

Az emlékévkapcsán több beszámolóban megjelent Vécsey özvegye is,⁶⁴ s természetesen ez az év sem múlt el botránnyos jelenetek nélkül.⁶⁵

⁶⁰ Magyar Hírlap, 1899. október 6. „Egy szemtanú a kivégzésről”. Közli: *Az aradi vértanúk* 292–296. A vonatkozó rész: „Felírtam társaim nevét, mert egyre akad, aki azt állítja, hogy ott volt, pedig ez lehetetlen. Csak mi nyolcan jutottunk a vesztőhelyhez, s mi is csak véletlen folytán. Hét immár elhunyt társam nevei Grünwald Josef, Wagner Paul, Selengo Max, Stolze Karl, Schlauch Georg, a Fekete Martin s végül a Wagner Karl. A többi mind meghalt, csak én élek már közülük.”

⁶¹ Egyetértés, 1899. október 6. „Az aradi véres nap. Egy szemtanú elbeszélése”. Oláh visszaemlékezése ezt követően némi változtatásokkal megjelent még a Magyarország 1903. október 6-i számában (ezt közölte: *Az aradi vértanúk*, 307–311.), a Pesti Hírlap 1906. október 6-i számában, illetve a Függetlenség 1909. október 6-i számában is.

⁶² Arad és Vidéke, 1899. október 5. „Damjanich köpenye”

⁶³ Complexul Muzeal Arad, Ereklyemúzeum A 455.

⁶⁴ Aradi Közlöny, 1899. október 8. „Vécsey gróf özvegyénél”. A cikk arról tudósított, hogy előző nap a temesvári ’48-as honvédek tisztelgő látogatást tettek Vécsey özvegyénél Both Antal vezetésével. Ehhez kapcsolódva három nappal később tragikus hír jelent meg a lapban: a gyászünnepre betegágyából felkelve eljött Temesvárról Lukacsevits János ’48-as káplár is. Október 6-án részt vett a megemlékezéseken, majd ott volt a Vécsey özvegyénél tett tisztelgő látogatáson is. Ezt követően hazament Temesvárra, és meghalt. Aradi Közlöny, 1899. október 11. „A gyásznap halottja”

1899 látványos és szinte az egész országot érintő megemlékezés-hullámát követően a következő években lényegesen kevesebb hír, adalék jelent meg a vértanúkról. Az Egyetértés 1900. október 6-i számában Hentaller Lajos gyűjteményéből tettek közzé egy válogatást a vértanúkról, ebben azonban érdemben nem kerültek szóba az 1849. október 6-i kivégzés körülményei,⁶⁶ az Aradi Közlönyben pedig Hegyesi Márton már arról értekezett, hogy miképpen hamisítják a történelmet.⁶⁷

Hamvay Ödön nagy hatású összefoglaló munkáját időrendben Kacziány Géza már idézett könyve követte. Az ebben közzétett Baló Béni emlékezés Kacziány lejegyzésében – mint láttuk – újat hozott abban a tekintetben, hogy újabb szemtanút nevesített, aki – állítólag – látta, amint Vécsey tábornok megcsókolja a bitófán lógó holt Damjanich kezét. A református lelkész – de minden bizonnyal pontosabban fogalmazunk, ha azt írjuk, hogy Kacziány Géza – történetének hitelességét azonban a fentebb már leírtak értelmében erőteljesen meg kell kérdőjeleznünk.⁶⁸

A következő írás, amelyben találkozunk Vécsey kézcsoéjával, a Budapesti Hírlap 1909. október 6-i számában jelent meg. Tartalma és stílusa miatt fontosnak tartjuk, hogy teljes terjedelmében idézzük.

„Arad határában ezernyolcszáznegyvenkilenc október hatodikának reggelén egy sápadt férfiú állt egy szúk négyszögben. Ezt a négyszöget katonák alkották. Régi divatú császári katonák, széles csáóával feükön, keresztbefutó fehér szíjjal mellükön és elültöltő szuronyos puskával vállukon. Az a férfiú, akit ez a négyszög körülfogott Vécsey gróf honvédtábornok volt. Egyedül állt a téren, mint egy romba dőlt világ utolsó oszlopa, mely alatt azonban szintén reng a föld. Egyedül kilenc tábornoktársa közül, kik e nap reggelén, szomorú dobpergés kíséretben az aradi várból kivonultak ide.

Kilenc társa közül nyolc ott függött előtte alacsony bitófán. A hatalmas termetű Damjanichnak, akit nyolcadikul végeztek ki, akkor szállt el domború sziklamelléből utolsó sóhaja. Fekete szakállát a szél lengette, és fehér kötelékbe pólyált tört lába a földig ereszkedett.

Mit érezhetett Vécsey, a tizenhárom utolsója, mikor ott látta maga előtt vértelen arcát a nyolc hősnek? Utolsónak maradt azért a bűnéért, mert rendes haditusában elfoglalta azt a várat, melynek falai és tornyai ott sötétlettek a háttérben, szinte belesüllyedve az őszi ködbe. Ezért neki kilenc halállal kellett lakolnia. Nyolcszor úgy halt meg, hogy végig kellett néznie, mint népesedik be a bitófák üres sora. Ez a nyolc kiszenvetés bizonyára kegyetle-

⁶⁵ Aradi Közlöny, 1899. október 7. „*Botrány a nemzeti színházban*”. Az írás arról tudósít, hogy október 6-án este a színházban Gabányi Árpád: Anyósok című bohózatát játszották, az előadás közben azonban az üres zenekari árokból egyszer csak felugrott egy ifjú a színpadra. „Hogy mertek itt játszani október 6-án! Gazemberek vagytok, és gazember az a közönség is, amely végignézi ezt az előadást” – ordibálta magából kikelve. Az első riadalom után a színészek lefogták és a színpalak mögé vezették a rendbontót, aki Nádpataky József, böszörményi születésű harmadik éves színinövendék volt. „Igen tehetséges színésznek mondják mesterei, de mindig konstatálták, hogy excentrikus viselkedésű, túlságosan hevülékeny, nehezen megférhető.” A színpalak mögött szívögörcsöt kapott, orvost hívtak hozzá, majd hazavitték.

⁶⁶ Egyetértés, 1900. október 6. „*A vértanúkról*”

⁶⁷ Aradi Közlöny, 1900. október 10. „*Az aradi tizenhárom tisztelgése Haynau előtt. Miképp hamisítják a történelmet*”. A Kolozsváron megjelenő „Ujság” október 7-i számában jelent meg egy írás, mely szerint Cserey Ignác volt honvéd ezredes azt beszélte el Kreith Béla grófnak, hogy a tábornokoknak kivégzésük előtt tisztelegniük kellett Haynau előtt. Haynau meglátva őket így fakadt ki: „*Das verdient ein Galgen... Recht's um, marsch!*” Hegyesi a történet képtelenségét foglalja össze írásában.

⁶⁸ Lásd a 6. és 7. számú jegyzetet.

nebb és fájdalmasabb volt a kilencediknél, mikor verítékes arcára ráterítette mindent feledtető leplét a Halál, mint egykor Szent Veronika az Üdvözítő arcára az irgalom kendőjét.

Ebben a pillanatban azonban még ott állt Vécsey tábornok a katonák négyszögében, a világot rázó tragédia legjobban sújtott áldozata gyanánt; odaállítva, hogy rajta toroltassék meg legszörnyűbben egy nemzet fenséges bűne. Mit érezhetett e percekben, abban a szörnyű egyedüliségben? Hogy száguldhattak át lelkén, szívéen, agyán ezer esztendő tragikus végjeleneiteinek sötét, magasztos, gyötrelmes, nagyszerű, lesújtó, véres és bánatos érzelmei! A római cirkusz porondjára vetett mártírok utolsójának érzelme, aki a feléje rohanó vadállat szemébe néz; a francia gárdistáé Waterloo mezején, mikor társai holttestének halmán utolsónak emeli föl a véres zászlót; Mikes gyötrelme, aki egyedül mereng a tenger partján a bujdosók közül...

És akkor feléje közeledik a bakó. Vécsey tábornok megy kilencedszer meghalni, és a tragédia utolsó jelenetének is vége. Azaz, még nincs vége. Mielőtt a bakó megcsinálja a befejezést, Vécsey tábornok lehajlik szomszédjának, a holt Damjanichnak a kezére, s megcsókolja. Ez a kézcsók az ő búcsúja az élettől és letiport, megölt – hazájától.

Költő ennél megrázóbb és fenségesebb jelenetet kigondolni nem tud. Ezt a halálon és halálfélelmen győzedelmeskedő mártírlélek sugallta. És mi, az utódok, megrendülten tűnődünk azon, hogy a fájdalmas hazaszeretetnek mily ihlettsége töltötte el ezt a férfiút, mikor utolsó percében mártírtársa kezére hajolt.

Mert Damjanich kezében ő édesanyjának, e szegény magyar hazának kezét csókolta meg. Annak üzenté meg, hogy a bitófa árnyékában sem bánta meg, amiért kardot kötött érte és védelmezte jogait, s miként engedelmes fiú gyanánt a harcba sietett hívó szavára, most jó fiúként, áldott kezét csókolva megy a halálba.

Ezt jelentette Vécsey kézcsókja, aki bizonyosan nem gondolt arra, hogy az, aki szemében e percben, bár holtan, Magyarországot képviselte, származására nézve szerb volt. De mi gondolunk arra. Mi sohasem felejtjük, hogy az aradi bitófákon hány olyan nemes lélek halt meg a magyar szabadságért, akinek bölcséjénél nem magyar dajka-nóta zengett. Nem felejtjük el, hogy ezrével seregett az olyan lelkes, elszánt ifjú és férfiú a honvédszászlók alá, aki magyarul nem tudott, de jelenét és jövőjét, üdvét és boldogságát e zászlókhoz kötötte. Nem feledjük, s miként a halálba induló Vécsey, az ősi magyar származású katona a szerb Damjanich kezére hajlott, úgy hajlik meg minden magyar nemzedék e hősök emléke előtt. És ha e sötét nap zord felhőkárpitja valamely sugárt enged át hozzánk, úgy ez a sugár az a remény, hogy ha e hazát ismét vész fogja fenyegetni, idegen ajkú polgártársaink megint velünk fognak harcolni, nem riadva vissza a küzdelem semmiféle végzetétől.

Damjanich és társainak ragyogó tábora mellett mily szomorú, dísztelen és torz menet gyanánt vonul el szemünk előtt a nemzetiségi izgatók serege, mely legádázabb ellenségünk gyanánt tör reánk! Erre gondolunk, mikor október hatodikán az aradi dráma megrázó végjeleneitét fölidézzük. Erre, és Vécsey kézcsókjára. Mert a Damjanichok elé öntjük minden hálánkat, ragaszkodásunkat és szeretetünket, de az árulók számára is marad még erő a magyar karokban, habár két világhatalom Sisera-hada gázolt is egykor át e földön, és hóhérok hallgattatták is el a legnemesebb szíveket.”⁶⁹

Az I. világháború kirobbanása előtt öt évvel megjelent írás tartalmilag adott új értelmet Vécsey kézcsókjának, fogalmazhatunk úgy is, politikai dimenzióba emelte azt. Még akkor is, ha erős képzavarral vagy csúsztatással indította a történelmi tájkép megfestését a szerző, hiszen a szerb származású Damjanich testesítette meg a magyar Hazát, amelynek fia (Vé-

⁶⁹ Budapesti Hírlap, 1909. október 6. „Vécsey kézcsókja”

csey gróf) kézcsókkal tett tanúbizonyosságot hűségéről és elkötelezettségéről. Nem az engesztelődés, a kibékülés és megbékélés jelképe tehát immár a kézcsók, hanem sokkal magaszobabb, de egyben aktuális tartalmat is kap. A szerb Damjanich s mindazok, akiknek „bölcsejénél nem magyar dajka-nóta zengett”, akik magyarul sem tudtak, de jelenüket és jövőjüket, üdvüket és boldogságukat 1848 magyar zászlóihoz kötötték, példaként kell, hogy szolgáljanak a kor (az 1900-as évek elejének) nemzetiségi lakosai számára is. A nacionalizmus kiélezett légkörében remélnünk kell, hogy „ha e hazát ismét vész fogja fenyegetni, idegen ajkú polgártársaink megint velünk fognak harcolni, nem riadva vissza a küzdelem semmiféle végzetétől”. S természetesen számíthatnak a nemzet hálájára, köszönetére – Vécsey kézcsókja ezt is kifejezte 1849. október 6-án.

Az első lényegre törő történeti munka, amely a vértanúk perét szélesebb forrásanyagra támaszkodva volt hivatva feldolgozni, 1930-ban jelent meg. Írója, összeállítója Bartha Albert a könyv előszavában magyarázatát is adja ennek: „Az összeomlás [vagyis az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása – P. I.] megszüntette a közös állapotokat és azt, amiért állóalításból e nemzeti hősök ügyével foglalkozni nem volt szabad. A volt titkos levéltár adatai most már Magyarországon vannak, amennyiben oly természetűek, amelyek Magyarországon történtek. Így jöttek a szabadságharcunk okmányai is haza. Így került az aradi 13 vértanu pörirata a magyar hadi levéltár tulajdonába. [...] Ez indított arra, hogy az aradi várbörtön titkos aktáit fölkutassam és közzétegyem.”⁷⁰

A kivégzéseket röviden összefoglaló fejezetben („A vesztőhely”) emlékezett meg a nevezetes kézcsókról: „Utolsóan maradt gróf Vécsey. Amikor szólították, körülnézett, nem volt már kitől búcsúznia! Erre odalépett Damjanich holttestéhez és megcsókolta a kezét. Azután kiszenvedett!

A kivégzéseknek ez a leírása Sujánszky minorita atya jegyzeteiből való. Ő a kivégzettek mellett volt az utolsó pillanatig. Feljegyzéseit azzal fejezi be: „Midőn Vécsey Damjanichnak kezét csókolt, ez a jelenet oly megrázó volt, hogy mi papok valamennyien sírva fakadtunk és a katonák soraiból hangos zokogás hallatszott.”⁷¹ A komoly iratanyagot felvonultató munkának azonban van egy igen nagy hiányossága: sehol nem találunk benne pontos forrásmegjelöléseket. Ebben az esetben nem tudjuk, hogy hol található az a Sujánszky feljegyzés, amelyben a minorita atya (ellentétben a már többször hivatkozott visszaemlékezésével) így állított emléket az utolsó jelenetnek.

Nemeskürty István az 1970-es évek második felében jelentette meg az akkor kétségtelenül nagy hatású s szemléletében is sok újat hozó összefoglaló munkáját a szabadságharc katonaforradalmairól. A szerző könyvében újabb szállal bővítette, színesítette az amúgy is érdelem dús jelenetet: „Utoljára – büntetésül kellett végignéznie társai kivégzését – Vécsey Károly került sorra. Az a Vécsey, akit családja se siratott; akinek apja azt üzent: örvend, hogy fiát kivégzik, megérdemli, miért merészelt a császár ellen lázadni; az a Vécsey, aki 1849 januárjában indulatosan összeszólkkozott Damjanichcsal, és emiatt hónapokig nem is köszöntek egymásnak.

Gróf Vécsey Károly cs. kir. kamarás, dúsgazdag magyar főnemes, most odalépett hajdani katonabajtársa és haragosa: Damjanich János szerb születésű, bárdolatlan modorú, szegény és republikánus volt cs. kir. százados holttestéhez, letérdelt, és kezét csókolt a halottnak.

⁷⁰ Az aradi 13 vértanu pörének és kivégzésének hiteles története. A volt bécsi titkos levéltár eddig hozzáférhetetlen okmányai alapján összeállította és közli: Bartha Albert nyugalmazott hadügyminiszter. Budapest, 1930.

⁷¹ Az aradi 13 vértanu, 226–227.

Vécsey gróf ott térdel egy szerb katona holtteste előtt, és a kezét csókolja.

Az annyi hősi gesztusban gazdag szabadságharc tragikusságában is magasztos pillanata ez. Vécsey jelképnek szánta kézcsokját, és az is maradt: egy magyar főnemes szövetkezett a halálban egy félparaszt szerb katonával.⁷²

Damjanich ilyenén jellemzése kissé pontatlan. Igaz a szerb származás, de akár szándékos csúsztatásként is értelmezhetjük a „félparaszt” eredetet, hiszen ősei között mindkét ágon magas rangú császári-királyi tiszteket találunk, így sokkal inkább nevezhetjük egy katonadinasztia leszármazottjának.⁷³ A „bárdolatlan” modor megítélés kérdése,⁷⁴ a „szegény” és „republikánus” jelzők azonban egyértelműen túlzók, és nem fedik a valóságot. Szegény volt olyan mértékben, amennyire a császári-királyi hadsereg tisztjeinek egzisztenciális állapotát szegénynek lehet nevezni, ráadásul ő egy tehetős, szintén szerb származású család leányát, Csernovics Emíliát vette feleségül, s ez vagyoni helyzetén is sokat javított. „Republikánus” nézeteire pedig semmilyen bizonyítékunk nincs. Nemeskürty munkájának logikája, célja természetesen megkívánta a szélsőséges pólusok létrehozását, hiszen mint írta, munkájában „olyan hősök előtt szeretnék tisztelegni, akik a világ első internacionalista hadseregének (vagy, óvatosabban: egy ilyen hadsereg csírájának, palántájának) harcosai-ként a magyar függetlenség ügye mellett a világszabadság eszméiért is küzdöttek”.⁷⁵

A 20. században immár legendává nemesedett jelenet természetesen kiemelt helyet kapott a Vécsey család és a Vécsey Károly gróf történetét feldolgozó összeállításokban is, habár ezek száma igen csekély. Az 1970-es évek közepén vagy második felében jelent meg Stolek Aladár kanonok, volt solti plébános munkája a mártír tábornokról.⁷⁶ Ebben a gróf kivégzésének a következő leírását olvashatjuk:

„A tábornokok egymással beszélgettek. Vécsey gróf azonban egy szót sem szólt, hanem minden egyes kivégzést nagy figyelemmel nézett végig, mintha tanulmányozni akarta volna. Sorra követte a hóhért egyik bitótól a másikig...

Időközben a Maros túlsó partján lévő disznóhizláló telep épületeinek fedelét ellepték az Aradról kicsődült kíváncsiak. Abban a percben, amikor Vécsey a bitóhoz közeledett, az egyik hizláló fedele a sok ember súlyától nagy robajjal leszakadt. Vécsey a zajra kiegyenesedett, s nagy érdeklődéssel nézett a zaj irányába, mintha még valami váratlan, csodaszzerű segélyt remélne...

⁷² Nemeskürty István: *„Kik érted haltak, szent Világszabadság!” A negyvennyolcas honvéd hadsereg katonaforradalmái*. Budapest, 1977. 408–409. A jelenet leírásánál a szerző nem közölt pontos hivatkozásokat, bibliográfiájából azonban kiderül, hogy Varga Ottó, Hamvay Ödön és Bartha Albert munkáit használta.

⁷³ Lásd erre: Merényi-Metzger Gábor: *Az aradi vértanúk anyakönyvi bejegyzései*. Budapest, 2010. 42.; Varsányi Péter István: *Szerbek és magyarok között a Tisza mentén. Csernovics Péter politikai pályája*. Békéscsaba–Szeged, 1988. 142.; Lendvai Miklós: *Temes vármegye nemes családjai*. 2. köt. Budapest, 1899. 75–76.

⁷⁴ „Ő bátor, derék hazafi, bár határőrző s óhítú szülei őt szűk körben s vak engedelmességi irányban nevelék, s fiatal korában az osztrák szolgálatba adák, amiért műveltsége, udvariassága a közönséges fokon alul állott; de természetes józan esze az igaz és törvényes irányt soha nem téveszté el, s bár rács volt, de szívében mindig magyar maradt.” *Eszmék és jellemrajzok az 1848/9. forradalom eseményei- és szereplőiről. Mészáros Lázár volt m. k. felelős hadügyminiszter kéziratai*. Közrebocsátja Szokoly Viktor. Pest, 1871. 78.

⁷⁵ Nemeskürty: *„Kik érted haltak szent Világszabadság!”* 6.

⁷⁶ Stolek Aladár: *Gróf Vécsey Károly az 1848-as szabadságharc honvédtábornokának életútja*. Bački Vinogradi, é. n.

Amikor egy-egy elítéltet a bitófa alá kísérték, az előbb sorra megölte társait. Vécsey volt az utolsó, ő már nem tudott búcsúzni senkitől. Mégis, a gróf, a cs. és kir. kamarás, gazdag magyar főúr, letérdelt volt haragosa, a bárdolatlan modorú, alacsony származású, szerb nemzetiségű, Damjanich János holtteste előtt, és megcsókolta kiszenvedett bajtársa kezét.⁷⁷

A jelenet leírása egyes részleteiben ismerős, semmi újdonságot nem tartalmaz, hiszen Herold Alajosnak 1899-ben a Magyar Hírlapban megjelent szövegét használta a szerző szó szerint.⁷⁸ Az utolsó rövid bekezdés viszont, amelyben képszerűen megjeleníti a kézcsókot, nem onnan való, mert ez Herold egyetlen ismert visszaemlékezésében sincs benne. Azt pedig szinte már „természetesnek” kell vennünk, hogy a munkában nem találunk pontos hivatkozásokat, vagyis megfejtethetlen, hogy Stolek honnan merítette az említett forrásrészletet.

Ugyancsak Stolek Aladár írta és állította össze a Vécsey család solti kötődését bemutató kötetet.⁷⁹ Ebben a Vécsey gróf kivégzéséről megemlékező rész szó szerint megegyezik az előző kötet hivatkozott részével, s immár meg sem lepődünk azon, hogy itt sincsenek hivatkozások.⁸⁰

A Bartha Albert által összeállított forrásmunka után közel fél évszázaddal jelent meg Katona Tamás vitathatatlan szakmai hozzáértéssel és kiváló forráskritikai apparátussal összeállított kétkötetes dokumentumgyűjteménye az aradi vértanúkról.⁸¹ A könyv rendkívül gondolatgazdag és új szemléletű bevezető tanulmányában a szerző a következőképpen fogalmazta meg célját: „Ebben a könyvben az aradi vértanúk [...] perével és kivégzésével [...] kapcsolatos naplók, feljegyzések, levelek és dokumentumok olvashatók, éppen azzal a céllal, hogy az ő esetükben is végre a tényekkel ismerkedjünk meg...”⁸² Katona Tamás igen kiváló munkát tett le az asztalra. A források alapos ismeretére támaszkodva teljesen új megvilágításba helyezte a szabadságharc utolsó szakaszát (mint a vértanúk perének és kivégzésének előtörténetét), összefoglalta a perek előkészítését és lefolyását, bemutatta a megtorlás gépezetét és annak levezénylőjét, Haynau tábornagyot, összegezte a vértanúk kivégzésének körülményeit, s foglalkozott természetesen földi maradványaik későbbi sorsával is. A bevezető tanulmányt követően pedig bőséges forrásanyagot tett közzé mindezek dokumentálására. Bizton állíthatjuk, hogy e munka megjelenése után újult meg az érdeklődés az aradi vértanúk, a megtorlás áldozatai iránt. A kötetek dokumentumműsorok, iskolai megemlékezések legmegbízhatóbb kézikönyveivé váltak. A végtelenül precíz forrásközlés ellenére azonban Katona Tamás figyelmét is elkerülték azok az apróságok, amelyek legalábbis kétséget ébreszthettek volna benne Vécsey kézcsókjával kapcsolatban. A kivégzések leírásánál a következőket olvashatjuk: „Utolsónak Vécseyről oldották le a láncokat. Neki már nem volt kitől elbúcsúznia, ezért, mint Sujánszky szavaiból tudjuk, az előtte kivégzett Damjanich holttestéhez lépett, és bár személyes ellenségek voltak, megcsókolta Damjanich kezét. A papok eltakarták a szemüket, és még a négyszögben felállított katona-

⁷⁷ Stolek: *Gróf Vécsey Károly*, 26–30.

⁷⁸ Lásd a 60. számú jegyzetet.

⁷⁹ Stolek Aladár: *A Vécsey család Solton*. Sajtó alá rendezte: Berecz Sándor. Temerin, 1980.

⁸⁰ Stolek: *A Vécsey család*, 15.

⁸¹ Az előzőekben már számtalanszor hivatkozott *Az aradi vértanúk* című munkáról van szó. A dokumentumgyűjtemény népszerűségét mi sem mutatja jobban, mint hogy 1983-ban megjelent második kiadása az Európa Kiadó Pro Memoria sorozatában, 2004-ben pedig kiegészített, bővített harmadik kiadása is a Corvina Kiadónál.

⁸² *Az aradi vértanúk*, 5.

ság soraiból is hangos zokogás hallatszott.”⁸³ A szerző Sujánszky szavaira hivatkozik, de nem figyelt fel arra, hogy az általa is közölt minorita atya visszaemlékezésében még csak utalás sem történik a kézcsókra. Megtalálható viszont a Kacziány Géza lejegyzésében fennmaradt késői Baló Béni emlékezésben, ugyanakkor nyomát sem találjuk Baló Leininger feleségéhez írt korabeli levelében. S bizalmatlanságra adhatott volna okot az is, hogy a módszeres kutatómunka nyomán közzétett sokszínű korabeli forrásanyagban egyetlen helyen sem említik azt.

A nevezetes kézcsókkal ezt követően Csorba László Széchenyi Istvánról írt munkájában találkozunk. A szerző a legnagyobb magyar gyermekkorának értelmezésekor említette azt a szintén nehezen igazolható jelenetet, amikor is 1800-ban a család darányi birtokán az apa, Széchenyi Ferenc gróf kezét csókoltatott fiával a falu öregjeinek, mondván „Kevély a fiú, szerénységre kell szoktatnom”. Korabeli példákat keresve természetesen Csorba is eljutott Vécsey kézcsókjához, de nem élve a jelenetben rejlő dramaturgiai lehetőségekkel, józan mértéktartásról téve bizonyosságot megjegyezte, hogy ez „nagy valószínűséggel legenda”.⁸⁴

E sorok írója először 1994-ben tett egy bátortalan kísérletet arra, hogy megkérdőjelezze Vécsey gróf kézcsókjának hitelességét.⁸⁵ A Rubiconban megjelent rövid írásban természetesen nem volt lehetőség arra, hogy módszeresen felsorakoztassuk a kétségünket alátámasztó bizonyítékokat, pusztán csak arra hívtuk fel a figyelmet, hogy a jelenet leírása jó ötven évvel a kivégzések után jelent meg először. Kutatásaink akkori állapota szerint azt feltételeztük – most már egyértelműen hibásan –, hogy első alkalommal Kacziány Géza idézett munkájában találhatjuk azt meg.

A nevezetes esemény természetesen több szépirodalmi feldolgozásba is bekerült. Az 1970-es évek elején Ordas Iván történelmi regényben állított emléket Damjanich Jánosnak, melyben a következőket olvashatjuk: „Gróf Vécsey Károly sápadtan és nagyon egyenesen ment az utolsó, üresen maradt bitófához. Megcsókolta a feszületet, melyet Machot várkaplán nyújtott az ajka elé, aztán váratlanul félretolta a papot, lehajolt, és megcsókolta Damjanich János még meleg kezét is.”⁸⁶

Ugyanő több mint másfél évtizeddel később a tizenhárom aradi vértanú életét dolgozta fel egy korregényében, s ebben így írt a jelenetről: „Gróf Vécsey Károlynak nem volt kitől elbúcsúznia. [...] Az utolsó előtti bitófa mellett elmenve lehajolt, és megcsókolta a meggyötört Damjanich még meleg kezét. Esztendeje se múlt, amikor a két tábornok Szolnok bevétele után, tisztikara füle hallatára, csúnyán összeveszett. Damjanich maradt felül, az akkor késedelmeskedő Vécseyt áthelyezték. Mindennek azonban ebben a pillanatban semmivé foszlott a jelentősége. Vécsey, mint mondtuk, megcsókolta a 'vadrác' kezét.”⁸⁷

A 1980-as évek közepén jelent meg Molnár Imre szuggesztív drámája, amely az elítéltek utolsó napjainak s közvetlen környezetük lelki tusájának állított emléket, Marchot Eduárdot, az aradi várkaplánt állítva az események középpontjába.⁸⁸ A kivégzésekről nyújtott fikatív szemtanú-beszámolóban ugyancsak megtaláljuk a kézcsók-jelenetet: „Vécsey gróf ... igen ... ő maradt a végére ... Már minden társa halott volt, ezért a halott Damjanich kezét csókolta meg ... búcsúzóul ... Már ott is áll a számolyon ... és hosszas, de néma haláltusával

⁸³ *Az aradi vértanúk*, 46.

⁸⁴ Csorba László: *Széchenyi István*. Budapest, 1991. 17.

⁸⁵ Pelyach István: *Egy „legendás” kapcsolat. Vécsey Károly és Damjanich János*. Rubicon, 1994. 4. sz. 28–32.

⁸⁶ Ordas Iván: *Damjanich tábornok*. Bratislava, 1971. 234.

⁸⁷ Ordas Iván: *Az aradi tizenhárom*. Budapest, 1988. 21.

⁸⁸ Molnár Imre: *A csuhás*. Budapest, 1984.

kiszenvedett.⁸⁹ A helyzet drámaiságát fokozandó (avagy oldandó?) azonban Molnár beiktatott művébe egy békülési-jelenetet is, amelyben a két tábornok a halál kapujában meg- és kibeszélte vélt vagy valós sérelmeiket, sőt ittak is: „A hazára, szeretteinkre és a jövő, győzelmes forradalomra! És a barátságra.”⁹⁰

A teljességre nem törekvő historiográfiai összefoglalónak szinte a csúcspontja lehet a solti Vécsey-kastély parkjában 2007-ben felállított Vécsey mellszobor. A szobor talapzatának felirata ugyanis a következő: „A 13. aradi vértanú, Gróf Vécsey Károly, ki az előtte kivégzett Damjanich tábornok kezét megcsókolta.”⁹¹

Milyen következtetésre juthatunk az anyag áttekintése után? Nagy bizonyossággal állíthatjuk, hogy 1849. október 6-ának reggelén az akasztófák alatt nem került sor a kiengesztelődés és megbékélés, avagy a nemzeti hovatarozáson való példaértékű felülemelkedés méltó elismerésének gesztusára, a kézcsókra. Döntő érvnek tartjuk, hogy a kivégzésnél jelen lévő szemtanúk közül senki nem jegyezte le azt az események hatására, sem hivatalos, sem magánlevél formában. Döntőnek tartjuk, hogy a kézcsók első említésére negyvenöt évvel a kivégzések után került csak sor. Az természetesen érthető, hogy 1867-ig, a kiegyezésig a nyilvánosság előtt a jelenet nem jelent, jelenhetett meg, de az ezt követő huszonnyolc évben sem találkozunk vele. Márpedig ebben a közel három évtizedben a legtöbb szemtanú megszólalt vagy megszólalhatott volna. 1890-ben ráadásul alkalom is kínálkozott erre, hiszen a Szabadságszobor leleplezése az országos érdeklődés és emlékezés középpontjába állította Aradot és a vértanúkat. 1848/1849 még élő résztvevői, a kivégzések élő szemtanúi emlékeztek és emlékeztek is.

Érdekes ugyanakkor sorra venni a „kézcsók-jelenet” forrásait. Az első 1895-ben egy Herold Ferenc nevű állítólagos szemtanú, akinek még a létezése is bizonytalan, elbeszélésének lejegyzett szövegét nem ismerjük, pusztán csak áttételesen hivatkoznak rá. Hamvay Ödön munkájában megfoghatóbb a forrás, de teljes mértékben ellenőrizhetetlen az állítás, hiszen a szerző Sujánszky minorita atya Tiszti Lajosnak adott szóbeli közléseire hivatkozik. Felvetődik a kérdés, ha az atya valóban szemtanúja volt a jelenetnek, miért nem említette azt a rendház naplójába írt visszaemlékezésében. S ugyancsak megmagyarázhatatlan, hogy Tiszti Lajos miért nem írta mindezt le 1870-ben megjelent történeti rajzában. Gracza György hivatkozása ennél is sejtelmesebb: „...beszéli egy szemtanú”. Kacziány Géza munkájában 1905-ben legalább szemtanúra hivatkozik és nevesít: „Baló Béni ref. lelkes, keresztatyám, többször beszélt el házuknál így e rémes esemény lefolyását.” Az elbeszélés tényét természetesen nem kérdőjelezhetjük meg, tartalmának hitelességét azonban az elmondottak tükrében kétségbe kell vonnunk.

A kézcsókkal kapcsolatos kételyeket tovább erősíti az a tény is, hogy Damjanich özvegye, a férje emlékét sirig őrző és hitelesen ápoló Csernovics Emília soha semmilyen formában nem hivatkozott rá, pedig nyilvánvaló, hogy a mártír tábornok utolsó üzenetét hozó és tolmácsoló Sujánszky atya ha valakinek, neki biztosan elmondta volna a megrázó jelenetet.

⁸⁹ Molnár: *A csuhás*, 121.

⁹⁰ Molnár: *A csuhás*, 52.

⁹¹ Írásunk célja szempontjából nem tartottuk fontosnak, hogy részletező alaposággal áttekintsük a 20. század és az elmúlt alig több mint egy évtized magyar sajtóját. Amint a Budapesti Hírlap 1909-es idézett írása is példázza, az elmúlt század politikai kurzusai megtanulták hatékonyan használni a múltat saját céljaik érdekében. A lapokban minden bizonnal szép számmal találhatunk még olyan írásokat, főképp a történelmileg kritikus időszakokban, amelyek hatékonyan operáltak Vécsey állítólagos kézcsókjával. A kézcsók hitelességének eldöntéséhez azonban ezek már semmit nem tudnak, tudhatnak hozzátenni.

S figyelemreméltó az is, hogy az özvegy családjában nem hagyományozódott a legenda még szájhagyomány formájában sem, ismereteink szerint sehol nem jelent az meg.⁹²

Azt sem tartjuk ugyanakkor véletlennek, hogy a kézcsók leírása és képpé formálása éppen az 1890-es években tört utat magának. Múltszemléletében, a nemzeti romantika formálásában és megjelenítésében ez volt a 19. század talán legtermékenyebb évtizede. Elősegítették ezt természetesen azok a történelmi események és évfordulók, amelyekre ekkor emlékezett a nemzet: 1890-ben az aradi Szabadságszobor leleplezése; 1894-ben Kossuth Lajos halála és temetése; 1896-ban a honfoglalás 1000. évfordulója, a Millennium; 1898/99-ben a forradalom és szabadságharc 50. évfordulója. A források áttekintése után meggyőződésünk, hogy Vécsey tábornok kézcsókja ekkor és itt e nemzeti romantika terméke.

⁹² Példa erre: *Damjanich Jánosné Csernovics Emília életrajza (1819–1909)*. Csernovics Lara feljegyzéseit közléteszi Varsányi Péter István. In: Blazovich László (szerk.): *Tanulmányok Csongrád megye történetéből*. XXI. Szeged, 1994. 257–274.

ISTVÁN PELYACH

In Pursuit of a Legend. Count Károly Vécsey's Hand-Kiss in the Shadow of the Gallows Tree

The history of the 1848-1849 Hungarian revolution, self-defensive war and war of independence became an organic part of our national mythology in the past 150 years. Several cults, myths and legends intertwine with the events, and it is often very difficult to separate reality from myth. This is a sign of how firmly a nation hangs on to this glorious chapter in its past, to relive it not only rationally, but also emotionally. Of course, we need to safeguard our legends but, for the sake of historical clarity, we also need to separate them from our factually verifiable image of the past.

In most books, historical essays and publications, memorial TV and radio shows paying tribute to the martyrs executed in Arad on 6 October 1849, the following romantic episode has kept cropping up for decades. Being the last of the thirteen to appear under the gallows tree, count Károly Vécsey, as there was nobody left alive to say farewell to, stepped up to the dead body of János Damjanich, who was hanged just before him, and kissed his hands. This episode is peculiar as it was widely known that the two *honvéd* generals had not been on good terms. After the battle of Szolnok on 5 March 1849, they were quarreling so furiously that the revolutionary government decided to command Vécsey elsewhere. It also intensified the romantic overtones of the episode that Danjanich was of Serb origin, while Vécsey was the offspring of a Hungarian noble family. So the hand-kiss could hold a lot of connotations.

The paper examines the authenticity of this scene, and through a systematic analysis of the sources, it tries to find out whether count Károly Vécsey actually kissed the hands of János Damjanich before he got executed. It is remarkable that the story did not come up in the accounts of those priests and ministers who accompanied the martyrs on their last journey. We have to see that the hand-kissing is first mentioned in 1895, that is forty seven years after the event, by a journalist of *Budapesti Hírlap*, who wrote the story on the basis of the recollections of a civilian. We do not even know if this person existed at all and, as far as we know, his memoirs did not survive, either. Yet, the story of the hand-kiss started to spread rapidly. In the fifth volume of György Gracza's work on the history of the war of independence we can even find a drawing illustrating the episode, then Ödön Hamvay's summary, which pays tribute to the martyrs, describes passionately the sublimity of the scene. These works were published in the second half of the 1890s. However, it is revealing that as early as 1899 a witness published an authentic refutation, clearly denying that Vécsey kissed Damjanich's hand.

The paper examines source material from the second half of the 19th century (and some from the 20th), and comes to the conclusion that the hand-kiss episode is a fabrication of romantic past-construction and legend creation in the 1890s.